

Research Paper

Living in the Shadow of an Immigrant Husband: The Lived Experience of Baloch Women in the Absence of Their Husbands

Ahdieh Asadpour^{*1} , Zahra Karimi²

¹ Assistant Professor, Department of Social Sciences Education, Farhangian University, Tehran, Iran.

ahdiehasadpour@cfu.ac.ir

² M.A. in Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Social and Economic Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran. reyhaneh.karimi14125@gmail.com

 [10.22080/ssi.2024.27959.2231](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.27959.2231)

Received:

October 29, 2024

Accepted:

December 13, 2024

Available online:

March 1, 2025

Keywords:

Baloch, phenomenology, surviving women, absent spouses.

Abstract

Objectives: The present study aims to study the lived experience of Baloch women in the absence of their husbands. **Methods:** To achieve the research objective, a qualitative method with an interpretive phenomenological approach was used. For this purpose, semi-structured and in-depth interviews were conducted with 15 Baloch women and child-women living in the cities of Mirjaveh and Khash who lived alone in the absence of their husbands (temporarily or semi-temporarily), and purposive sampling was used to select them. Data analysis was conducted based on Christ and Tanner's interpretive phenomenological steps, in which themes or meanings were identified, and finally 6 main categories, 14 subcategories, and 103 concepts were extracted and subjected to final interpretation. **Results:** The findings of the study showed that the research participants are mostly away from their husbands due to their husbands' jobs such as fuel delivery, seasonal labor in other cities, driving heavy machinery, etc., and managing their family system individually, and in this regard, they face a different type of social and family life. In their new life, the surviving Baloch women experience pleasant experiences such as increased mobility on the one hand, and on the other hand, they face unpleasant experiences such as feelings of insecurity, sexual concerns, multi-directional control, psychological-psychological breaks, and feelings of helplessness, especially in matters related to children. **Conclusion:** In the absence of their husbands, surviving women experience a different life called living in the shadow of their husbands, which is living under the banner of their husbands despite their physical absence, which they consider an unpleasant event with destructive effects.

*Corresponding Author: Ahdieh Asadpour

Address: Department of Social Sciences Education,
Farhangian University, Tehran, Iran.

Email: ahdiehasadpour@cfu.ac.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended Abstract

1. Introduction

Migrants are individuals who relocate geographically in search of permanent, seasonal, or temporary employment. While developing countries have yet to fully confront the phenomenon of female migration, it is often male heads of households who undertake labor migration, necessitating temporary or extended separation from their wives. As Lei & Desai (2021) said, the massive flow of internal and international male labor migration geographically separates millions of women from their husbands in developing countries. In other words, in the context of labor migration, men typically leave their wives behind at the origin point and migrate alone. These women are termed "left-behind women," and various researchers have investigated different aspects of their lives.

The impact of male migration on the various aspects of left-behind women's lives and daily routines is multifaceted. While it can mitigate the women and family's financial vulnerability, improve their lives at the origin location, and enhance their mobility, autonomy, decision-making power, and social participation, it can also have significant negative physical, psychological, and social consequences for women. Given that variations in study findings may be attributable to diverse socio-geographic contexts and household structures, this study focuses on left-behind Baluchi women in Sistan and Baluchestan Province, located in southeastern Iran and characterized by the lowest socio-economic development level among Iranian provinces, to explore their daily lived experiences during their husbands' absence.

2. Methods

This qualitative study employed a Hermeneutic Phenomenological approach. 15 women who had experienced life without their husbands participated in in-depth, empathetic interviews. The interviews aimed to explore participants' experiences of daily life and their lived experiences during their husbands' absence. Purposive sampling ensured maximum variation among participants, who were selected from the cities of Mirjaveh and Khash located in Sistan and Baluchestan province in southeastern Iran. Most interviews, lasting between 45 and 75 minutes, were conducted in participants' homes (owned or rented). Adhering to ethical research principles and maintaining confidentiality, the analysis sought to understand the core, mutually understood meanings derived from the shared phenomenon of spousal absence. The diverse experiences of the Baloch women were analyzed comparatively to identify the essence(s) of this phenomenon. Data analysis followed the steps outlined by Crist and Tanner's interpretive phenomenology, resulting in the identification of themes and meanings, ultimately yielding 6 main categories, 14 subcategories, and 103 concepts that underwent final interpretation.

3. Findings

The six main categories extracted are: increased mobility, feelings of insecurity, sexual concerns, multifaceted control, psycho-social disruptions, and feelings of powerlessness. Further details regarding these main categories are provided below:

Increased mobility: left-behind Baluch women experience increased mobility during their husbands' absence, which they perceive positively. This positive experience occurs through interactions

with relatives and neighbors, and also with their families of origin. They are able to engage in more frequent social interactions with their female neighbors and relatives, who often live nearby.

Feelings of insecurity: research findings indicate that left-behind Baluch women experience feelings of insecurity, strongly linked to the absence of their husbands. Insecurity is defined in contrast to security, which implies a lack of internal fear of threats to accepted values. Interviewees reported experiencing internal fear for their safety and well-being, both in private and public spheres, as well as for the physical and emotional safety of their husbands.

Sexual concerns: left-behind Baluch women, on the one hand, express a degree of satisfaction from the absence of their husbands and the resulting lack of sexual relations. On the other hand, they are concerned about how their husbands manage their sexual needs during their absence. Given that most participants entered marriage at a young age, they have not had positive experiences with sexual and marital relations throughout their lives, and over time have grown averse to sexual relations.

Multifaceted control: left-behind Baluchi women reported feeling highly controlled in their husbands' absence. The term "control" here carries a largely negative connotation, suggesting surveillance and scrutiny. This surveillance comes from the woman's family of origin, her husband's family, and her husband himself.

Psycho-social disruption: another experience reported by left-behind women is the development of various illnesses and disorders resulting from their marital life without their husbands, which

can be described as "psycho-social disruptions." Stress and anxiety are among these disruptions; they are two sides of the same coin. Participants indicate that they experience nervousness and anxiety during their husbands' absence. This particularly happened in the early years of marriage, gradually becoming more normalized over time.

Feelings of powerlessness: left-behind women experience a degree of control, and consequently subjective empowerment, in certain aspects of their lives, particularly within the household. They have decision-making power in areas such as leisure activities, purchasing household necessities, shopping schedules, and managing their pregnancies. Despite experiencing independence and capability in some areas, left-behind women feel a significant lack of power in most domestic and external affairs, particularly concerning their children. This includes feeling unable to meet their children's needs and struggling with their control and upbringing.

4. Conclusion

Findings reveal that the experiences of left-behind Baluchi women can be categorized into pleasant and unpleasant experiences. They experience positive aspects, such as increased mobility, but also negative experiences including insecurity, sexual anxieties, multifaceted control, psycho-social disruptions, and feelings of powerlessness, particularly regarding their children. This categorization reveals that the majority of their experiences are negative. Despite their husbands' absence, their lives can be described as "a life lived in the husband's shadow".

"Living in the husband's shadow" means that the husband's achievements, abilities, and masculine power—even in his absence—are so significant that the wife's worth and value are overlooked. Her existence is defined by him, under his banner. This shadow is heavy; even without his physical presence, his influence is undeniable and pervasive, impacting all aspects of the left-behind women's lives and any changes within them. This is not a positive experience and has detrimental effects on their lives.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

The researchers of this article contributed equally.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors gratefully acknowledge the contributions of all those who participated in this research.

علمی پژوهشی

زندگی زیر سایه شوهر مهاجر: تجربه زیسته زنان بلوچ در غیاب همسر

عهدیه اسدپور^{۱*}، زهرا کریمی^۲^۱ استادیار، گروه آموزش علوم اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. ahdiehasadpour@cfu.ac.ir^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران. reyhaneh.karimi14125@gmail.com [10.22080/ssi.2024.27959.2231](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.27959.2231)

چکیده

اهداف: پژوهش حاضر درصدد مطالعه تجربه زیسته زنان بلوچ در غیاب همسرانشان برآمده است. جهت دستیابی به هدف تحقیق از روش کیفی با رویکرد پدیدارشناسانه تفسیری استفاده شده است. روش مطالعه: به این منظور با ۱۵ نفر از زنان و کودک-زنان بلوچی ساکن در شهرهای میرج و خاش که به‌تنهایی در غیاب شوهرانشان (به شکل موقت یا نیمه موقت) زندگی کرده‌اند، مصاحبه‌هایی نیمه ساختاریافته و عمیق انجام و برای گزینش آن‌ها روش نمونه‌گیری هدفمند به کار گرفته شد. تحلیل داده‌ها براساس گام‌های پدیدارشناسی تأویلی کریست و تانر انجام شد که در آن تم‌ها یا معانی شناسایی شدند و در نهایت ۶ مقوله اصلی، ۱۴ زیرمقوله و ۱۰۳ مفهوم استخراج و مورد تفسیر نهایی قرار گرفت. یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که مشارکت‌کنندگان تحقیق بیشتر به دلایل مشاغل همسرانشان همچون سوخت‌بری، کارگری فصلی در شهرهای دیگر و رانندگی ماشین‌های سنگین و... از همسران خود دور هستند و به شکل منفرد نظام خانواده خود را اداره می‌کنند و در این راستا با گونه دیگری از زیست اجتماعی و خانوادگی روبه‌رو می‌شوند. زنان بازمانده بلوچی در زیست جدید خود از یک سو تجارب خوشایندی همچون تحرک فزون‌یافته را تجربه می‌کنند و از سوی دیگر با تجارب ناخوشایندی نظیر احساس ناامنی، دغدغه‌های جنسی، کنترل‌شدگی چندسویه، گسست‌های روحی-روانی و احساس ناتوانمندی به‌ویژه در امور مربوط به فرزندان مواجه می‌شوند. نتیجه‌گیری: زنان بازمانده در غیاب شوهر، زیست متفاوتی تحت عنوان زندگی در سایه یا زیر سایه شوهر را تجربه می‌کنند که زندگی در زیر پرچم و لوای شوهر با وجود عدم حضور فیزیکی اوست که از نظر آنان واقعای ناخوشایند همراه با اثرات مخرب است.

تاریخ دریافت:

۸ آبان ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۲۳ آذر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۱ اسفند ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

بلوچ؛ پدیدارشناسی؛ زنان بازمانده؛ همسران غایب.

* نویسنده مسئول: عهدیه اسدپور

آدرس: گروه آموزش علوم اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. ایمیل: ahdiehasadpour@cfu.ac.ir

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربیتو کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران © نویسنده(گان) ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه و بیان مسأله

بقا و استحکام نظام خانواده به عوامل متعدد و گوناگونی مرتبط است که یکی از مهم‌ترین این عوامل، حضور اعضای پایه‌گذار آن یعنی زن و شوهر در درون نهاد خانواده است. اما در برخی از مواقع، شرایط و مقتضیاتی پیش می‌آید که به‌ناچار یکی از اعضا برای مدت زمانی از خانه دور می‌شود (محمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۷۵). یکی از این دلایل، وقوع مهاجرت است. افراد مهاجر کسانی هستند که در جستجوی شغلی دائمی، فصلی یا موقت در سطح جغرافیا جابه‌جا می‌شوند (لوکاس و میر، ۱۳۸۷: ۱۲۵). از آنجایی که در کشورهای در حال توسعه، هنوز به نحو کامل با چهره زنانه مهاجرت^۱ مواجه نیستیم، اغلب مردان سرپرست خانوار هستند که به مهاجرت کاری روی آورده و مجبور می‌شوند برای مدت زمانی (کوتاه‌مدت یا میان‌مدت) از همسر خود دور باشند. همان‌طوری که لی^۲ و دیزای^۳ (۲۰۲۱) نیز اذعان داشته‌اند، جریان عظیم مهاجرت داخلی و بین‌المللی کارگران مرد، از نظر جغرافیایی، میلیون‌ها زن را در کشورهای در حال توسعه از شوهرانشان جدا می‌کند. به عبارت دیگر، در فرآیند مهاجرت‌های کاری، مردان معمولاً زنان را در مبدأ جای‌گذارده و خود به‌تنهایی مهاجرت می‌کنند. چنین زنانی، «زنان بازمانده»^۴ نامیده می‌شوند و پژوهشگران مختلف سعی نموده‌اند از جنبه‌های مختلف زندگی آنان را مورد مذاقه قرار دهند.

به‌طور کلی تأثیر مهاجرت مردان بر جنبه‌های مختلف زندگی و حیات روزمره زنان بازمانده عمیق است (Ullah, 2017). مطالعات صورت پذیرفته در این زمینه، نتایج متفاوت و گاهی متناقضی را گزارش کرده‌اند. از یک سو، انتقال مالی از اعضای مهاجر به نفع اقتصادی اعضای خانواده از جمله زنان بازمانده است و آسیب‌پذیری مالی را کاهش می‌دهد. به عبارتی این فرآیند می‌تواند زندگی زنان در مبدأ بهبود

بخشد و درآمد قابل‌تصرف بیشتری را به همراه آورد و تحرک و آزادی ترک خانه -در صورت تمایل-، قدرت تصمیم‌گیری^۵ و مشارکت اجتماعی را افزایش می‌دهد (Fleury, 2016; Agadjanian & Hayford, 2018). از سوی دیگر مهاجرت مردان شامل هزینه‌های اجتماعی با پیامدهای جسمی، روانی و اجتماعی قابل توجهی بر اعضای بازمانده به‌ویژه زنان است (Mahapatro, 2018). به نحوی که با توجه به فرصت‌های شغلی محدود، وابستگی زیاد به منابع شوهر، افزایش کار خانگی بدون دستمزد و مردسالاری نهادینه‌شده از نظر فیزیکی و اقتصادی آسیب‌پذیرتر شوند (Torres & Carte, 2016; Wu & Ye, 2016). به بیان دقیق‌تر، آنان کمک کم‌تری برای انجام کارهای خانگی و کشاورزی دریافت می‌کنند و مجبور به مقابله تنهایی با موقعیت‌های چالش‌برانگیز می‌شوند (Choithani, 2020; Radel et al., 2012).

از آنجایی که تفاوت‌های مشاهده شده در نتایج مطالعات می‌تواند به دلیل زمینه‌های جغرافیایی-اجتماعی^۶ متنوع و ساختارهای خانوار رخ دهد (Ghimire et al., 2021) در این مطالعه به سراغ زنان بازمانده بلوچی در استان سیستان و بلوچستان رفته‌ایم تا تجربیات زندگی روزمره آنان را در خلال غیاب همسر مورد کنکاش قرار دهیم.

استان مذکور به دلایل گوناگون جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، سیاسی، مذهبی و اجتماعی-فرهنگی از شرایط ویژه برخوردار است. برای مثال از نظر جغرافیایی، دومین استان پهناور ایران بعد از استان خراسان است و از نظر جمعیتی، یکی از کم-تراکم‌ترین استان‌های کشور محسوب می‌شود. از منظر اقتصادی، پایین‌ترین سطح توسعه را در بین استان‌های کشور چه در قبل از انقلاب اسلامی و چه در بعد از آن دارا است. به همین سبب، نیروی کار فعال این استان یا به نواحی شهری دیگر استان‌ها

⁴ left-behind women

⁵ decision-making power

⁶ Geo-Social Contexts

¹ The Female Face of Migration

² Lei

³ Desai

۲/۱ مهاجرت چرخشی داخلی

در بحث مهاجرت و در تعریف آن از یک سو زمان و از سوی دیگر فضا مشکل‌ساز است. به عبارتی ابعاد زمانی و فضایی مشکلات فراوانی را در تعریف دقیق مهاجرت به‌عنوان یک واقعه به وجود می‌آورند. در نتیجه برخی از متفکران اظهار داشته‌اند که پدیده مهاجرت باید در قالب تحرک جمعیتی^۱ به صورت واقعی‌تر مورد توجه قرار گیرد (ن.ک به: 1971 Zelinsky)، در همین راستا، گولد^۲ و پروترو^۳ (1975: 42-45) با توجه به نوع‌شناسی تحرک جمعیتی خود برای جابه‌جایی داخلی در آفریقای استوایی، بین مهاجرت (هنگامی که فرد برای اقامت به محل دیگر مهاجرت می‌کند) و چرخش^۴ یا مهاجرت برگشتی (هنگامی که فرد مهاجرت می‌کند، اما دوباره به مکان مبدأ برمی‌گردد) تمایز قائل شدند. نوع‌شناسی آن‌ها تمامی جابه‌جایی‌ها چرخشی و مهاجرتی را براساس زمان (روزانه، دوره‌ای، فصلی، طولانی‌مدت، بی‌قاعده و دائمی) و فضا (روستا-روستا، روستا-شهر، شهر-روستا و شهر-شهر) طبقه‌بندی می‌کند.

در این مطالعه نیز، تمرکز محققان بر مهاجرت برگشتی یا چرخشی است. اما نکته جالب توجه در مطالعات مربوط به مهاجرت به‌طور کلی و مهاجرت چرخشی به طور خاص -همانند هر پدیده اجتماعی دیگر- بحث جنسیت به‌عنوان سازه‌ای اجتماعی-فرهنگی است. به عبارتی مهاجرت یک «فرآیند جنسیتی یا جنسیت‌محور» (وطن‌خواه نوغانی و قاسمی، ۱۳۹۸: ۴۱۶) است و تحلیل جنسیتی از آن، می‌تواند فهم عمیق‌تری از جوانب مختلف آن ارائه دهد. درحالی‌که مباحث جنسیت یا تفاوت‌های جنسیتی در مهاجرت بیشتر بر زنانه‌شدن مهاجرت تأکید دارند، اما باید در نظر داشت که می‌توان آثار و پیامدهای مهاجرت مردان را بر زنانی که در مناطق مهاجرپرست ساکن هستند نیز مورد توجه و مطالعه قرار داد. شاید بتوان این گونه گفت که یکی از مشخصات بارز مهاجرت‌های چرخشی، مردگزین

مهاجرت می‌کنند یا در مشاغل غیرقانونی همچون قاچاق سوخت (بنزین و گازوئیل) امرار معاش می‌کنند.

به عبارتی باید گفت مهاجرت نیروی کار مردان یک پدیده رایج در سیستان و بلوچستان است که فرصت‌های شغلی کمی دارند و این مهاجرت عمدتاً جابه‌جایی‌های داخلی در داخل کشور است و با مهاجرت طولانی‌مدت و موقت مشخص می‌شود. در این نوع از مهاجرت، مردان برای چند ماه در سال به شکلی متناوب یا منظم -و درست زمانی که فرصت شغلی در اختیار آنان قرار گیرد- از خانواده خود دور هستند. بدین ترتیب، این استان از نظر شرایط اقتصاد پایه‌ای ضعیف است که این خود می‌تواند ناشی از محرومیت مزمن ناحیه و تغییرات اقلیمی سال‌های اخیر همچون وقوع خشکسالی چندین ساله باشد. ساختار اجتماعی-فرهنگی استان مزبور نشانگر حاکمیت سنت‌ها و رسوم فرهنگی کهن در کنار مذهب سنی (حنفی) است.

حال در چنین شرایط ویژه و خاصی که زنان بلوچی زندگانی از سر می‌گذرانند، پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به پرسش اساسی ذیل است: زنان بازمانده بلوچی از مهاجرت‌های کاری مردان خود چه تجربه‌ای دارند؟ به عبارت دیگر آنان در غیاب شوهران خود در حوزه‌های مختلف زندگانی با چه تجاربی روبه‌رو می‌شوند و چگونه آنان را درک و مدیریت می‌کنند؟

۲ چارچوب مفهومی

در این مطالعه دو دسته از مباحث نظری مرتبط با مسأله پژوهش شامل ۱. مهاجرت چرخشی داخلی و ۲. توانمندسازی مورد مذاقه و تشریح مختصر قرار خواهند گرفت که جهت ورود به بحث امری است گریزناپذیر.

³ Prothero

⁴ circulation

¹ population mobility

² Gould

شاخص‌های چندگانه‌ای را مد نظر قرار داده‌اند که عبارت‌اند از: ۱. شاخص تصمیم‌گیری^۵ (اینکه در باب سلامت خود، سلامت و آموزش کودکان، خرید و فروش‌های مهم و فعالیت‌های اقتصادی و کسب‌وکار چه کسی تصمیم‌گیرنده اصلی و نهایی است)؛ ۲. شاخص تحرک^۶ (در باب آزادی تحرک زنان بازمانده برای آموزش خود و کودکان، کار، ملاقات با دوستان و آشنایان و شرکت در رویدادهای و جشن‌های اجتماعی)؛ ۳. شاخص کار بدون دستمزد^۷ (زنان بازمانده چند ساعت در روز برای مراقبت از کودکان و سالمندان، پخت و پز، تمیزکردن و شستن صرف می‌کنند)؛ ۴. شاخص اطلاعات^۸ (سطح تحصیلات، دسترسی به تلویزیون، روزنامه یا رادیو و دسترسی و توانایی استفاده از اینترنت) و ۵. شاخص رهبری و مشارکت^۹ (سنجش مشارکت و نگرش سیاسی-اجتماعی بسته به وابستگی آنان به سمن‌های محلی، نگرش و پذیرش رهبران زن و مشارکت).

۳ پیشینه تجربی پژوهش

جدایی مهاجران از کانون خانواده در نتیجه مهاجرت کاری می‌تواند تأثیرات عمیقی بر سازمان خانواده و زندگی اعضای خانواده داشته باشد. امری که در مطالعات مختلف بدان اشاره شده و از جنبه‌های مختلف مورد واکاوی قرار گرفته است. غالب پژوهش‌ها تأثیرات مهاجرت مردان را بر اعضای خانواده مورد مطالعه قرار داده‌اند. برای نمونه برخی از مطالعات بر پیامدهای عدم حضور پدر در خانه به عبارت «پدر غایب»^{۱۰} بر کودکان تمرکز کرده‌اند (جهت مطالعه بیشتر ر.ک به Mkhwanaziet al., 2024; Maluleke et al., 2024). دسته‌ای دیگر از مطالعات بر پیامدهای مهاجرت مردان [شوهران] بر زنان تأکید کرده‌اند و جنبه‌های مختلف آن را مورد کنکاش قرار داده‌اند. مطالعات مذکور را براساس

بودن آن است. همان‌طوری که مطالعات مختلف نشان داده است، الگوی مشترک مشخصه مهاجرت مردان در کشورهای در حال توسعه و کم‌تر توسعه-یافته آن است که آن‌ها مهاجرت را به عنوان یک استراتژی اتخاذی جهت کسب درآمد در نظر گرفته و در این فرآیند، همسران و فرزندان خود را در مبدأ جا می‌گذارند (Cagliani et al., 2023). به عبارتی در مهاجرت چرخه‌ای، مردان به سبب اشتغال مبدأ را ترک می‌کنند و در فاصله‌های زمانی متناوب (بسته به نوع کار) به مبدأ (جایی که زنان و فرزندان بازمانده در آن حضور دارند) برمی‌گردند. لذا باید بدین پرسش پاسخ داد که مهاجرت چرخشی مردان، چه تجربی را برای زنان بازمانده به وجود می‌آورد.

۲،۲ توانمندسازی

برخی از محققان توانمندسازی^۱، تواناسازی یا مقتدرسازی^۲ به مسأله پژوهش حاضر نظر کرده‌اند. توانمندسازی مفهومی چندبعدی است که می‌تواند در ابعاد مختلف فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، آموزشی، روان‌شناختی، حقوقی و اجتماعی تحقق یابد. از نظر نایلا کبیر^۳ توانمندسازی به معنای بسط توانایی افراد برای انتخاب‌های راهبردی و حساس زندگی‌شان در بستری است که این توانایی پیش‌تر از آن‌ها نفی می‌شد. به عبارتی مراحل مختلفی که یک فرد طی آن از نیازها و خواسته‌های درونی خود آگاه شده و انگیزه و جرأت دستیابی به هدف مورد نظر را در خود تقویت و به همراه آن توانایی و شایستگی لازم برای عملی ساختن آن را در خود ایجاد می‌کند، توانمندسازی نام دارد (فرخی، ۱۳۷۶: ۳۱۱).

برخی از محققان از دریچه نظری توانمندسازی، قدرت تصمیم‌گیری زنان بازمانده را مد نظر قرار داده‌اند (Saha et al., 2018; Ullah, 2017). برخی دیگر از محققان نظیر کویرالا^۴ (2023) نیز ابعاد و

⁶ Mobility Index

⁷ Unpaid Work Index

⁸ Information Index

⁹ Leadership and Participation Index

¹⁰ The Absent Father

¹ Enabling

² Empowerment

³ Nilacbir

⁴ Koirala

⁵ Decision-Making Index

۱/۹۹ و در بعد اقتصادی میانگین تأثیرات مثبت با ۲/۵۴ بیشتر از تأثیرات منفی با ۲/۲۳ بوده است. نویسندگان این امر را با نوع غالب مهاجرت مردان در شهرستان‌های مشهد که عمدتاً روزانه است، قابل توجیه دانسته و عنوان می‌کنند در صورتی که مهاجرت انفرادی مردان روزانه باشد، تأثیرات مثبتی بر وضعیت اقتصادی و اجتماعی آنان دارد.

ب) برخی از مطالعات از تجارب و پیامدهای منفی مهاجرت مردان بر زنان بازمانده از مهاجرت سخن رانده‌اند؛ برای نمونه در سنغال (Hannaford, 2015)، همسران مهاجران [زنان بازمانده] تحت نظارت فزاینده‌ای از سوی شوهرانشان قرار گرفته بودند تا از ناموس، حیثیت و آبروی خانواده محافظت نمایند. این امر منجر به تجربه استرس شدید از سوی زنان بازمانده شده بود. زنان بازمانده می‌ترسیدند که در صورت گزارش‌های منفی از سوی شوهرانشان رها شوند. امری که آنان را در موقعیتی آسیب‌پذیر به سبب وابستگی مالی-اقتصادی قرار می‌داد. غیبت مرد همچنین می‌تواند به معنای دشواری بیشتر در دسترسی به خدمات اولیه باشد. در برخی از جوامع جنوب آسیا، هنجارهای جنسیتی به زنان بازمانده اجازه نمی‌دهد که بدون همراهی شوهرانشان از کمک‌های پزشکی و بهداشتی بهره‌مند شوند. ازاین‌رو، زنان بازمانده باید عضو مرد دیگری از خانواده را برای همراهی خود ببابند تا از خدمات مذکور بهره ببرند. همچنین چویتیانی^۵ (2020) در مطالعه‌ای با عنوان «معیشت جنسیتی: مردان مهاجر، زنان بازمانده و امنیت غذایی خانوار در هند» نشان داد که مهاجرت مردان باعث ایجاد تغییرات اساسی در روابط قدرت جنسیتی درون خانوار می‌شود که استقلال بیشتر زنان بازمانده را در پی دارد. مهاجرت مردان از یک سو باعث بهبود خودمختاری/استقلال^۶ و از سوی دیگر باعث افزایش مسؤولیت^۷ زنان می‌شود. یافته‌های تحقیق نشان

یافته‌های و نتایج تحقیق می‌توان به سه دسته تقسیم نمود که عبارت‌اند از:

الف) مطالعاتی که بر پیامدهای مثبت و دستاوردهای مساعد حاصل از زنان بازمانده از مهاجرت مردان تأکید کرده‌اند؛ برای نمونه اسکوگین^۱ (2024) در مطالعه‌ای با عنوان «آیا مهاجرت مردان با مشارکت زنان در بازسازی پس از فاجعه مرتبط است؟ شواهد نپال پس از زلزله گورخا در سال ۲۰۱۵» نشان داد که زنان بازمانده، نقش‌هایی در فرآیند بازسازی برعهده گرفتند که در صورت حضور شوهرانشان هرگز ایفا نمی‌کردند. نقش‌هایی که در رابطه با مدیریت و تصمیم‌گیری قابل تعریف بود. هرچند که در این مسیر با چالش‌هایی همچون فقدان دانش در باب فراهم‌سازی ابزارهای و لوازم بازسازی و... روبه‌رو می‌شدند که می‌بایست بر آن‌ها غلبه می‌کردند. پریبیلسکی^۲ (2004) نشان داد که چگونه مهاجرت مردان در اکوادور، زنان را ملزم به ورود به حوزه عمومی برای به عهده گرفتن وظایف مردانه، مانند رانندگی ماشین برای تولیدات کشاورزی می‌کند. مطالعه جولی^۳ و همکارانش (2005) نیز نشان داد که مشارکت زنان اکوادور در این وظایف جدید ممکن است به آنان کنترل بیشتری بر درآمد، افزایش استقلال اقتصادی و قدرت تصمیم‌گیری آن‌ها بدهد. یابیکو^۴ (2010) با مطالعه ۱۶۸۰ نفر از زنان متأهل ۵۶ روستای جنوب موزامبیک اذعان داشته است که مهاجرت نیروی کار مردان، بر استقلال تصمیم‌گیری زنان جای‌مانده تأثیر می‌گذارد و این استقلال بعد از بازگشت مردان هم باقی می‌ماند. وطن‌خواه نوغانی و قاسمی (۱۳۹۸) با مطالعه زنان جامانده نواحی روستایی مشهد نشان دادند از دیدگاه زنان، میانگین تأثیرات مثبت مهاجرت مردان با ۲/۸۸ بیشتر از تأثیرات منفی با ۲/۰۹ بوده است. در بعد اجتماعی، میانگین تأثیرات مثبت مهاجرت با ۳/۲۶ بیشتر از تأثیرات منفی با

⁵ Choithani

⁶ improved autonomy

⁷ increased responsibility

¹ Scogin

² Pribilsky

³ Jolly

⁴ Yabiku

داد که کاهش امنیت غذایی و به عبارتی وقوع ناامنی غذایی در خانوارهای زنان بازمانده، حتی دستاوردهای مثبت بالقوه بهبود استقلال زنان بازمانده در بیهار^۱ (هند) را خنثی می‌کند. کیم^۲ و همکاران (۲۰۱۹) نشان دادند که مهاجرت مردان به خارج می‌تواند منجر به افزایش ناامنی غذایی به دلیل کاهش نیروی کار کشاورزی مردان در روستاهای نپال شود. نتایج مطالعه پندی^۳ (۲۰۲۱) در کالیگانداکی کشور نپال نیز در همین راستاست. همچنین پژوهشگرانی همچون گراهام^۴ و همکاران (۲۰۱۵) و به سلامت روان زنان بازمانده توجه نشان دادند و دریافتند که اغلب زنان بازمانده به دلیل افزایش بار مالی و عاطفی، افسردگی و اضطراب را تجربه می‌کنند. نوروزی و همکاران (۱۴۰۲) به زیست تجربه جنسی زنان جامانده شهر لار توجه نشان دادند که در پروسه‌ای از سرکوب و رهاسازی و دغدغه‌مندی آنان نسبت به روابط جنسی شوهر تصویرسازی می‌شود. همتی و گنجی (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای با عنوان «مهاجرت انفرادی مردان از روستاها و چالش‌های پیش‌روی زنان جامانده» نشان دادند در فرآیند چنین مهاجرت‌هایی، اگرچه نمی‌توان منکر تأثیر اقتصادی مثبت مهاجرت مردان در ممانعت از سقوط خانواده‌هایشان به ورطه فقر شد، اما در مقابل فقر عاطفی و جنسی، محدود شدن آزادی عمل در تصمیم‌گیری‌ها، فشار مضاعف ایفای نقش‌های مادری و پدری، استقلال نسبی، فرسودگی روانی، تنهایی و ترس عمیق، احساس نگرانی دائمی و بی‌معنا بودن زندگی مشترک، بهای سنگینی است که زنان و فرزندان جامانده می‌پردازند^۵.

ج) در نهایت برخی از مطالعات، پیامدهای مثبت و منفی به صورتی توأمان بر زنان بازمانده را مورد

تأیید و تأکید قرار داده‌اند؛ برای مثال کاگلیانی و همکاران (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای با عنوان «تاب‌آوری اجتماعی زنان در زمینه مهاجرت مردان به بیرون در منطقه دهرادون، هند» با تمرکز بر فرصت‌ها و آسیب‌پذیری‌هایی که زنان پس از مهاجرت شوهرانشان (در دوران غیاب) با آن‌ها مواجه می‌شوند، دیدگاه تاب‌آوری اجتماعی را اتخاذ کردند. میزان تاب‌آوری زنان بازمانده براساس متغیرهای ترتیب زندگی^۶، سطح تحصیلات زنان، میزان درآمد خانوار و کیفیت روابط با اعضای خانواده^۷ با یکدیگر متفاوت است. یافته‌های تحقیق نشان داد که زنان با شبکه‌های حمایتی قوی و موقعیت‌های اجتماعی بالاتر تمایل دارند در هنگام مهاجرت همسرانشان احساس انعطاف‌پذیری بیشتری را تجربه کنند، با وجود این شرایط شخصی آن‌ها به روش‌های متفاوت و گاهی شگفت‌انگیزی در تعامل است. براساس یافته‌های تحقیق زنان بازمانده نه آسیب‌پذیر هستند و نه رهایی‌یافته، اما می‌توانند موقعیت‌های بی‌شماری را در این طیف اشغال کنند. کویرالا (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «قدرت بخشیدن به قدرت؟ ارزیابی تأثیر مهاجرت مردان فراملی بر روی زنان بازمانده» نشان داد که زنان بازمانده در مقایسه با زنان دارای شوهر در خانه، درجه بالاتری از اختیارات تصمیم‌گیری، تحرک فیزیکی و مشارکت در حوزه‌های اجتماعی-سیاسی را تجربه می‌کنند. با این حال، آنان با افزایش حجم کار بدون دستمزد و کاهش دسترسی به اطلاعات همراه با هزینه‌های عاطفی و روانی مواجه شده‌اند. «آیا مهاجرت راهی به سوی توانمندسازی است؟ عاملیت، منابع و زنان برجای‌مانده در پنجاب هند» عنوان مطالعه کار^۸ (۲۰۲۲) است که بر ابعاد سه‌گانه توانمندسازی یعنی عاملیت، منابع و دستاورد تأکید نموده و نشان

ارشد رشته مطالعات زنان بوده و مقاله فوق به بخشی از نتایج آن اشاره دارد.

^۶ Living arrangement

^۷ Quality of relationships with members of the family

^۸ Kaur

^۱ Bihar

^۲ Kim

^۳ Pandey

^۴ Graham

^۵ قابل ذکر است که گنجی (۱۳۹۹) کتابی با عنوان «مهاجرت

انفرادی مردان از روستاها و چالش‌های پیش‌روی زنان جامانده» به چاپ رسانده که محصل پایان‌نامه کارشناسی

قابل شناسایی است. پی‌آمد مهاجرت انفرادی مردان بر کارکرد زنان در مناطق روستایی (مطالعه موردی روستاهای بندپی شرقی، مازندران) عنوان مطالعه خانی (۱۳۸۳) است که در آن به نقش زن در مدیریت خانه و واحد اقتصادی در زمان مهاجرت همسر اشاره داشته ولی بر این باور است که حاکمیت فرهنگ مردسالار در روستا مانع واگذاری کامل اختیارات به زن می‌شود. نتایج تحقیقات نشان داد که زنان در نبود مردان برای جایگزینی نیروی کار تلاش می‌کنند اما قدرت تصمیم‌گیری زیادی ندارند. همچنین، غیبت مردان، تا حدودی امکان تجربه مدیریت و تصمیم‌گیری به زنان داده و با افزایش زمان مهاجرت، قدرت تصمیم‌گیری زنان در امور گوناگون افزایش می‌یابد.

بدین ترتیب مثبت یا منفی بودن پیامدهای مهاجرت مردان بر زنان بازمانده به چند عامل بستگی دارد که عبارت‌اند از: ۱. نوع هنجارهای اجتماعی و خانوادگی (Singh, 2018)؛ ۲. گسترده یا هسته‌ای بودن خانواده (Caglian, et al., 2024)؛ ۳. تفاوت در سطح توانمندی زنان بازمانده (Singh, 2018)؛ ۴. تفاوت در دریافت حمایت‌های چندگانه از سوی خانواده (Singh, 2018)؛ ۵. مدت زمان غیاب همسر به صورت کوتاه‌مدت یا بلندمدت (Yabiku, 2010) و ۶. میزان درآمد خانوار (Caglian, et al., 2024)؛ ۷. سطح تحصیلات زنان بازمانده (Caglian, et al., 2024).

با نگاهی به مطالعات تجربی پیشین می‌توان گفت، تاکنون مطالعات داخلی و خارجی بسیاری در زمینه زنان بازمانده در غیاب همسر انجام شده است که هر یک از محققان از دریچه‌ای آن را مطالعه کرده‌اند. اما زمانی که به مطالعات نگاه دقیق‌تری می‌اندازیم، متوجه این نکته می‌شویم که غالب این مطالعات نظیر وطن‌خواه نوغانی و قاسمی (۱۳۹۸)، وطن‌خواه نوغانی و همکاران (۱۳۹۷)، همتی و گنجی (۱۳۹۵) و خانی (۱۳۸۳) در میان مناطق روستایی صورت پذیرفته است. هرچند که مطالعه نوروزی و

داد که برخی از زنان با موانع و دشواری‌های فراوانی مواجه شدند و تحت محدودیت هنجارهای اجتماعی-خانوادگی پدرسالارانه باقی ماندند. درحالی-که برخی دیگر از زنان فرصت‌هایی برای مقاومت در برابر چنین محدودیت‌های به دست آورند. سینگ^۱ (2018) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر مهاجرت بر زنان بازمانده: مطالعه دو روستا در اوتار پرادش^۲» نشان داد که مهاجرت مردان روستای اوتار پرادش بر زنان بازمانده دارای جنبه‌های مثبت و منفی است. مهاجرت از یک سو باعث افزایش درآمد خانوار و در نتیجه افزایش موقعیت اجتماعی خانوار در روستا می‌شود. اما از سوی دیگر دستاوردهای اقتصادی اغلب با افزایش بار کار زنان در خانه و کشاورزی خنثی می‌شود. همچنین زنان در حیطه تصمیم‌گیری توانمند شده‌اند اما در عین حال فقدان استقلال مالی و ناتوانی در تصمیم‌گیری در مورد مسائل مهم مانع توانمندسازی همه‌جانبه آنان است. ناامنی و تنهایی از دیگر مسائل زیسته زنان بازمانده است که مانعی در دسترسی به حقوق می‌شود. زنان بازمانده بیشتر مستعد آزار فیزیکی، اجتماعی و کلامی هستند. وطن‌خواه نوغانی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای با عنوان «شناسایی مهم‌ترین اثرات مهاجرت انفرادی مردان سرپرست خانوار بر زنان روستایی (مورد مطالعه: شهرستان مشهد)» نشان دادند که اثرات مهاجرت انفرادی مردان بر زنان روستایی با ۵ عامل مثبت (به ترتیب شامل افزایش قدرت تصمیم‌گیری زنان در خانواده با ۲۱/۲۱، افزایش استقلال مالی زنان با ۱۶/۲، افزایش توانمندی روان-شناختی با ۱۳/۴، تمایل به انجام فعالیت‌های اقتصادی درآمدزا با ۹ و افزایش مشارکت در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی با ۸/۵ درصد) و ۵ عامل منفی (شامل برهم‌خوردن تقسیم کار جنسیتی در خانواده با ۱۹/۲، افزایش وابستگی زنان به سایرین با ۱۳، کاهش شانس ازدواج و باروری با ۱۲/۵، اشکال در مدیریت امور خانواده با ۱۰ و ورود خردسالان و کهن‌سالان به فعالیت‌های اقتصادی با ۸/۵ درصد)

¹ Singh² Uttar Pradesh

همکاران (۱۴۰۱) در منطقه شهر انجام شده اما صرفاً یک جنبه خاص از تجارب زنان بازمانده یعنی تجربه سکشوالیته را تشریح نموده است. درحالی‌که در مطالعه حاضر همچون مطالعه نوروزی و همکارانش (۱۴۰۱) در میان زنان شهری انجام شده و بر جنبه‌های مختلف تجارب زیسته آنان تأکید دارد. مضاف بر این، مطالعه حاضر در میان زنان بلوچی انجام شده است که این خود جنبه‌ای از نوآوری پژوهش حاضر را به نمایش می‌گذارد.

۴ روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش کیفی و مطالعات پدیدارشناسانه تفسیری یا تأویل‌گرا^۱ انجام شده است. روش پدیدارشناسی درصدد درک لایه‌های عمیق معنایی تجربه‌های زیسته برخی افراد درباره یک مفهوم یا پدیده است. به عبارتی هدف تحلیل پدیدارشناختی، درک و استخراج معنای ذاتی موجود در پدیدار یا ذات پدیده مورد مطالعه است (محمدپور، ۱۴۰۰: ۴۰۶). ازاین‌رو، برپایه رویکرد مذکور، با ۱۵ نفر از زنانی که تجربه گذران زندگی در غیاب شوهر را داشته‌اند، مصاحبه‌های عمیق کیفی بر پایه گفت‌وگویی همدلانه شده است. هدف این مصاحبه‌ها، واکاوی تجربه مشارکت‌کنندگان از گذران زندگی روزمره و فهم تجربه زیسته آنان در طول دوران غیبت شوهر بوده است. در پژوهش‌های پدیدارشناسی توصیفی و تفسیری، مشارکت‌کنندگان تجربه زیسته مشترکی دارند که مورد توجه است و علی‌رغم این تجربه زیسته مشترک، باید حداکثر گوناگونی در میان مشارکت‌کنندگان نیز وجود داشته باشد تا امکان دستیابی به روایت‌های غنی و تجربه‌های فردی فراهم شود. بنابراین، نمونه‌گیری در این پژوهش هدفمند بوده و حداکثر تنوع میان مشارکت‌کنندگان رعایت شده (مانند تنوع در سن، تنوع در مدت زمان غیاب شوهر، محل سکونت، تنوع در مدت ازدواج و نیز داشتن یا نداشتن فرزند و...) است. قابل ذکر است که محقق ابتدا با رجوع

به بانوانی که چنین تجربه‌ای داشته‌اند، هدف از تحقیق و نحوه دسترسی به آنان را توضیح داد. در همین دیدار، روز و ساعت و مکان دیدار با آنان با توافق فی‌مابین مشارکت‌کننده و محقق برنامه‌ریزی شد. دیدار بعدی براساس زمانی پیشنهاد داده شد که چند روز پس از دیدار اولیه فوق باشد؛ چراکه محقق بر این باور بود که مشارکت‌کننده در طول این فاصله زمانی می‌تواند به هدف تحقیق فکر کند و آمادگی بیشتری برای انجام گفت‌وگوی همدلانه را داشته باشد. میدان تحقیق شامل شهرهای میرجاوه و خاش می‌شود و مشارکت‌کنندگان تحقیق از این دو شهر انتخاب گردیدند. غالب مصاحبه‌ها در منزل مشارکت‌کنندگان تحقیق (منزل شخصی یا استیجاری) انجام شده است. مصاحبه اصلی بین ۴۵ دقیقه تا ۷۵ دقیقه متغیر بوده است. مصاحبه‌ها با سؤالات زمینه‌ای برای فرصت برقراری ارتباط بین مصاحبه‌کننده و مشارکت‌کننده آغاز شد (مانند سن، سن ازدواج، تعداد اعضای خانواده، تعداد فرزندان، سطح تحصیلات و...) و براساس سؤالات محوری و با توجه به ویژگی هر مشارکت‌کننده پرسیده شده‌اند که این ویژگی‌ها شامل مواردی همچون تعداد سال‌های ازدواج، مدت زمان غیاب همسر و... بوده است. در طول مصاحبه، سعی شد تا با به‌کارگیری تکنیک «راه‌اندازی مجدد»^۲ مداخلاتی به موقع صورت بگیرد تا مصاحبه‌ها به شکلی هرچه کامل‌تر انجام پذیرد.

همچنین، تلاش بر آن بوده است تا در فضای صمیمی، جزئیات و محتوای تجربه گذران زندگی در غیاب شوهر با رضایت مشارکت‌کنندگان واکاوی شود و با ذکر محرمانه‌بودن یافته‌های این پژوهش و استفاده نکردن از نتایج آن برای اهداف دیگر، اصول اخلاق مرتبط با پژوهش کیفی رعایت شده است. پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها نیز، درصدد درک معانی هسته متقابلاً فهم‌شده از طریق پدیده مشترکاً تجربه شده یعنی بازماندگی برآمدیم. به نحوی که تجربه‌های متفاوت زنان بلوچی، تعلیق و تحلیل شده و برای شناسایی ذات یا ذات‌های پدیده

² Relances

¹ Hermeneutic Phenomenology

مشترک، اتصال میان معانی یافت‌شده در درون و در میان داستان‌های مشارکت‌کنندگان تحقیق برقرار شد. در نهایت تفسیرهای نهایی با بسط تفسیرهای عمیق از تجارب بازماندگی صورت پذیرفت.^۱ جهت اعتباریابی در تحقیق نیز از اعتبار نهایی یا پایانی^۲ استفاده شد. بدین صورت که با مراجعه به خود مشارکت‌کنندگان و مطلعین تحقیق (زنان بازمانده بلوچی) و با تأکید بر ماهیت گفت‌وگویی مطالعه، توصیف‌های جامع و عمیق از پدیده بازماندگی از سوی آنان اعتباریابی شده و درستی و نادرستی بازتفسیر محقق از تجارب آنان مورد کنکاش قرار گرفت.

بازماندگی باهم مقایسه شدند. در راستای طرح پدیدارشناختی کریست و تانر (۲۰۰۳) به نقل از محمدپور: [۱۳۹۲: ۲۴۳-۲۴۲](#) که در آن راهبرد پدیدارشناسی تفسیری به کار گرفته شد، نخست تمرکز اولیه بر پدیده بازماندگی و تعیین خطوط بررسی صورت گرفت و در طی آن داده‌های مبهم و گم‌شده شناسایی شدند. در مرحله بعدی، ملاحظات عمده و الگومندی‌ها مورد توجه قرار گرفت که در آن محققان تم‌ها یا معانی را شناسایی کرده و توسعه تفسیر بازماندگی از طریق نگرش و بازنگاری محورهای این ملاحظات انجام شد [جهت شناسایی تم‌ها یا معانی از مراحل کدگذاری سه‌گانه باز، محوری و گزینشی بهره گرفته شد]. در مرحله معانی

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان تحقیق

Table1. Characteristics of research participants

کد مشارکت-کننده	سن فعلی	سن ازدواج	تحصیلات	سن شوهر	شغل شوهر	محل کار شوهر	زمان سر زدن به خانواده	شغل	تعداد فرزند
۱	۴۳	۱۷	سواد قرآنی	۴۸	سوخت‌کش	مرز	ماهی یک بار	بیکار	۶ فرزند
۲	۳۱	۱۶	پنجم	۳۴	راننده بیل مکانیکی	چابهار	ماهی یک بار	سوزن‌دوزی	۳ فرزند
۳	۱۷	۱۳	سیکل	۳۰	سوخت‌کش	مرز	ماهی ۱ بار	سوزن‌دوزی	۱ فرزند
۴	۳۰	۱۴	سیکل	۳۶	سیمان‌فروشی	ایران‌شهر	هفته‌ای یک بار	سوزن‌دوزی	ندارم
۵	۲۴	۱۶	دیپلم	۲۸	نظامی	زابل	هر دو ماه بیست روز	خیاط	۴ فرزند
۶	۳۲	۱۴	سیکل	۳۵	سوخت‌کش	مرز	۱ روز در هفته	سوزن‌دوزی	۳ فرزند
۷	۴۰	۱۲	سواد قرآنی	۴۵	ماهی‌گیر	بندر لنگه	ماهی ۱ بار	بیکار	۷ فرزند
۸	۲۸	۱۴	دیپلم	۳۸	سوخت‌کش	مرز	ماهی ۱ بار	سوزن‌دوزی	ندارم
۹	۶۸	۱۲	بی‌سواد	۸۴	سوخت‌کش	مرز	۶ ماه به ۶ ماه	سوزن‌دوزی	۷ فرزند
۱۰	۶۳	۱۱	بی‌سواد	۶۶	سوخت‌کش	مرز	هر ۶ ماه	سوزن‌دوزی	۶ فرزند
۱۱	۲۷	۱۵	سیکل	۲۸	راننده کامیون	چابهار	۳ روز در ماه	قلاب‌بافی	۳ فرزند
۱۲	۳۹	۱۴	پنجم	۴۳	کارگر	قشم	۱ هفته در ماه	سوزن‌دوزی	۵ فرزند
۱۳	۴۷	۱۳	بی‌سواد	۶۰	سوخت‌کش	مرز	هر دو هفته دو روز	سوزن‌دوزی	۷ فرزند
۱۴	۵۵	۱۱	بی‌سواد	۷۳	سوخت‌کش	مرز	هر دو هفته دو روز	سوزن‌دوزی	۶ فرزند
۱۵	۳۹	۱۴	سواد قرآنی	۵۱	سوخت‌کش	مرز	هر دو هفته دو روز	سوزن‌دوزی	۵ فرزند

² Final Validity

^۱ لازم به ذکر است که جهت تحلیل داده‌ها از کتاب محمدپور [\(۱۳۹۲: ۲۵۰-۲۲۵\)](#) تحت عنوان «ضدروش: زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی» بهره گرفته شد.

۵ یافته‌های تحقیق

و بیکار بودند، سایر مشارکت‌کنندگان در خانه در حوزه صنایع دستی سوزن‌دوزی فعالیت می‌کردند.

با تجزیه و تحلیل داده‌های متنی، ۶ مقوله اصلی استخراج شد که شامل تحرک فزون‌یافته، احساس ناامنی، دغدغه‌های جنسی، کنترل‌شدگی چندسویه، گسست‌های روحی-روانی و احساس ناتوانمندی می‌شود. هریک از این مقولات در ذیل خود ابعاد و خصایصی دارند که پس از مرور آن‌ها به بحث خواهند آمد. در جدول زیر، مقولات اصلی و زیرمقولات حاصله از پژوهش به تفکیک ارائه شده است:

ویژگی‌های دموگرافیک مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که در دامنه سنی ۶۸-۸ سال قرار داشتند و تمامی آنان ازدواج در دوران کودکی را تجربه کرده‌اند. از نظر سطح تحصیلات، ۳ نفر سواد قرآنی، ۴ نفر بی‌سواد و تنها دو نفر دیپلم بوده‌اند. از نظر شغل شوهر، ۹ نفر از طریق سوخت‌کشی امرار معاش می‌کردند که جزء مشاغل غیرقانونی بوده در زبان خودشان به آن «سوخت‌بری» می‌گویند. از میان مشارکت‌کنندگان یک نفر فرزندی نداشت و سایر مشارکت‌کنندگان صاحب سه فرزند و بیشتر بوده‌اند. از نظر شغل، به جز دو مشارکت‌کننده که خیاط

جدول ۲. مفاهیم و مقولات حاصله از تجربه زنان بازمانده از مهاجرت شوهر

Table 2. Concepts and categories derived from the experiences of the women

مقوله اصلی	زیرمقولات	مفاهیم
تحرک فزون-یافته	رفت و آمد بیشتر با زنان همسایه و اقوام	دور هم جمع شدن زنان همسایه برای سوزن‌دوزی، برگزاری دوره‌های قرآن در خانه‌های یکدیگر، افزایش دیدارها و گشت و گذارها، افزایش نزدیکی با دوستان، دورهم‌نشینی زنانه
	رفت و آمد بیشتر با خانواده خاستگاه	رفتن به خانه پدری، شب ماندن در خانه پدری، رفتن به خانه خواهر (ان)، گزندگ با برادر در زمان غیاب
احساس ناامنی	ناامنی در فضای خصوصی	ترس از حضور در خانه در زمان‌های غیاب فیزیکی همسر، خوابیدن در خانه پدری یا پدرشوهر در زمان غیاب، همراه کردن برادر برای خوابیدن در خانه شوهر
		چندقفله کردن در خانه، گذاشتن وسایل سنگین پشت در، بستن و قفل کردن زودهنگام در خانه
		عدم حضور سایه بالاسر
		دزد زدن به خانه، ترس از ورود دزد به خانه
	ناامنی در فضای عمومی	احساس ناامنی جنسی در هنگام شب، ترس از ورود مرد غریبه به خانه، ترس از ورود مردان دشمن به خانه
		سکونت در محله ناجور
		باخبری مردان محل زیست از زمان‌های تجربه بازماندگی
		چشم‌چرانی مردان بی‌ناموس، نگاه هرز مردان، سوءاستفاده کردن مردم، ایجاد مزاحمت‌های خیابانی، پشت سر زن مردم راه افتادن، تیکه‌پرانی مردم بی‌صفت
		ناامنی جامعه برای زنان تنها و بدون شوهر، ترس و عدم آرامش خاطر از حضور در عرصه‌های عمومی
		نگران حرف و حدیث مردم بودن، نگران سوءظن و پشت سر حرف زدن مردم بودن، تهمت زدن اقوام، خیال باطل کردن
فقدان احساس امنیت جانی شوهر	فقدان احساس امنیت جانی شوهر	احساس نگرانی ناشی از دست دادن جان همسر در حین فعالیت، ترس از مرگ شوهر در زمان سوخت‌بری، ترس تیر خوردن شوهر در زمان سوخت‌بری، ترس از تصادف در مسیر

ترس ناشی از نقص جسمانی همسر در حین فعالیت/آسیب‌دیدگی جسمی شوهر، از دست دادن سلامتی جسمی		
عادت‌شدگی عدم حضور شوهر، به‌تربودگی عدم حضور شوهر به دلیل انزجار از رابطه جنسی، شادان بودن از نبودن رابطه جنسی، شزار از رابطه جنسی، آسودگ بودن	رضامندی از نبود رابطه جنسی	
تحمل اجباری روابط جنسی در زمان حضور، تحمل رابطه برای پرهیز از انگ بی-ناموسی		
تحمل اجباری روابط جنسی مکرر در زمان حضور		
مشغولیت ذهنی از نحوه ارضای نیازهای جنسی شوهر		دغدغه‌مندی جنسی
چک کردن دائمی نحوه رابطه جنسی شوهر در زمان حضور از نظر تعداد رابطه، نوع رابطه، برقراری ارتباط چشمی، نوع کلام مورد استفاده شده در زمان رابطه و مارگ	ذهن‌مشغولی‌های دائمی از روابط جنسی شوهر	
نگرانی از ارتباط‌گیری با زنان دیگر، شک‌یک به ارتباط داشتن شوهر با زنان دیگر، درگیری شوهر در روابط چندگانه عاطفی		
وارسی وسواس‌گرایانه میزان درآمد حاصله در مدت زمان دوری، نگاه دالچار در باب خرجی و میزان آن		
وارسی وسایل (لباس و...) همراه شوهر به هنگام برگشت		
احتمال ازدواج دوم یا چندم شوهر		
کنترل‌شدگی به واسطه والدین، نظارت دائمی توسط والدین و برادر [ان]	خانواده خاستگاه	کنترل‌شدگی چندسویه
توجه خانواده به تغییرات کنشی و رفتاری		
دارگ نام (نگه‌داشتن نام)، کنترل برای بر باد نرفتن شرف خانوادگی، لکه‌دار نشدن نام و ناموس، مردان متعصب کنترل‌کننده، مردان ناموس‌پرست، کنترل کردن برای سرافکنده‌نشدن و حفظ آبرو	خانواده شوهر	
کنترل کردن رفت و آمدها، پرس و جو در باب تحرکات	شوهر	
کنترل کردن با واسطه شوهر، پرس و جو کردن شوهر از فرزندان در باب کنش-های مادر، به دنبال شاهد بودن شوهر		
استرس و اضطراب بی‌حوصلگی	ابتلا به اختلالات روان‌شناختی	گسست‌های روحی-روانی
پرخاشگری، عصبی بودن جَبَرَه، شاپک، جارَچَنگ، بُجاک، زا		
دیرخوابی، بدخوابی، خواب ناآرام، شُب‌چَنگ		
ناتوانی در خرید وسایل مورد نیاز فرزندان	احساس ناتوانی در برآورده سازی نیازهای فرزندان	
ناتوانی در خرید وسایل مورد درخواست فرزندان		
ناتوانی در برآورده‌سازی نیازهای اولیه و ضروری فرزندان مانند تغذیه و خوراک		
احساس ناتوانی در تأمین آینده فرزندان		
ناتوانی در کنترل فرزندان بزرگ‌تر به‌ویژه پسران		احساس ناتوانمندی
عدم گوش دادن به حرف مادر از سوی پسران بزرگ‌تر و ناتوانی مادر در جلب رضایت آنان	احساس ناتوانی در کنترل فرزندان	
حساب نبردن فرزندان از مادر در غیاب پدر		
خودسر شدن پسران بزرگ، مطابق میل خود عمل کردن، آشفته‌شدن شرایط پسران بزرگ		
کشیده شدن فرزندان (پسر) به کارهای خلاف در غیاب پدر		

احساس ناتوانی در جلب رضایت فرزندان برای کسب آموزش و رفتن به مدرسه	احساس ناتوانی در تربیت فرزندان	
ناتوانی در تربیت صحیح فرزندان		
ناتوانی در تربیت کامل فرزندان		
سرزنش شدن توسط پدر براساس نوع شیوه تربیتی فرزندان، مورد شماتت قرار گرفتن برحسب شیوه نگهداری فرزندان، رضامندی مردان از عقل خود در زمینه‌های مختلف و تعیین‌کنندگان شیوه‌های اساسی تربیتی و نگهداری فرزندان، زنان به‌عنوان اجراکنندگان اصول تربیتی پدر بر فرزند		
نقش اساسی پدر در اداره کردن فرزندان براساس نگرش‌های فرهنگی		

تحرك فزون‌یافته

زنان بازمانده بلوچی در زمان غیاب شوهرانشان، امکان تحرك بیشتری را تجربه می‌کنند که از منظر آنان چنین تجربه‌ای خوشایند است. این تجربه خوشایند با دو گروه اقوام و همسایگان از یک سو و با خانواده خاستگاه از سوی دیگر رخ می‌دهد. آنان می‌توانند رفت و آمدی بیشتری را با زنان همسایه و اقوام خود که بیشتر در مجاورت‌های مکانی آنان هستند، داشته باشند. آنان به طور معمول برای انجام فعالیت‌های اقتصادی مانند سوزن‌دوزی و نیز برگزاری مراسم مذهبی نظیر دوره‌های قرآن دور هم جمع می‌شوند.

«وقتی نیست گهتر [بهتره] و تا شپئی پاس [نصف شب] هم می‌تونیم بشینیم سوزن‌دوزی کنیم. یا خونه چند همسایه اونورتر هم جمع میشیم. وقتی می‌دونیم که شوهر اونم نیست و قرار نیست اون روز بیاد» (کد ۶).

آنان در اوقات بیکاری و فراغت نیز، با زنان همسایه و اقوام و آشنایان، گردهم می‌آیند و دورهم‌نشینی می‌گیرند. این دورهم‌نشینی‌ها می‌تواند فشارهای روحی-روانی ناشی از زندگی تنها و بدون حضور شوهر را تخفیف دهد و خستگی‌های ناشی از آن را از بین ببرد. درواقع به آنان در سازگار شدن با شرایط و مقتضیات کاری شوهر کمک می‌کند. همان‌طوری که خود نیز اذعان می‌کنند که «ما در هر کجا مارپیچ برود، در لانه خود راست می‌رود» (کد ۶ و ۱۱). بدین معنا که زمانی که چاره‌ای نداشته باشی، باید خودت را با شرایط وفق دهی؛ چراکه در اینجا زنان از

هر چیزی حرف می‌زنند و تجربیات و اتفاقات روزمره خود را به اشتراک می‌گذارند.

همچنین، همان‌طور که گفته آمد، آنان رفت و آمدهای بیشتری را با خانواده خاستگاه خود نیز در دوران غیاب شوهر تجربه می‌کنند. امری که در زمان حضور شوهر چندان میسر نیست.

«از وقتی میره من بیشتر میرم به ماتوم [مامانم] سر می‌زنم. شاید هر روز بعد از ظهر برم و ببینمش. وقتی هست یک بار بشه دو بار، شکش [صورت و چهره‌اش] درهم میره و میگه برو همون‌جا بمون دیگه چرا میای خونه» (کد ۱۳).

«شوهرم با برادرم سر یک کاری با هم داوا [دعوا] دارن. وقتی هست من نمیتونم برم خونه اونا. گندگ [دیدار و دید و بازدید] اونا میمونه وقتی نیست» (کد ۹).

احساس ناامنی

یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که زنان بازمانده بلوچی احساس ناامنی می‌کنند که این امر ارتباط نزدیکی با عدم حضور شوهر یا به عبارتی «سایه بالاسر» دارد. احساس ناامنی در برابر احساس امنیت قابل تعریف است که به معنای فقدان احساس درونی ترس از تهدید ارزش‌های مورد قبول می‌باشد. مصاحبه‌شوندگان تحقیق احساس درونی ترس را هم در حوزه خصوصی و هم در حوزه عمومی نسبت به خود و نیز سلامت و امنیت جانی و جسمی را نسبت به شوهر تجربه می‌کنند.

بخش اساسی احساس ناامنی در فضای خصوصی به احتمال سرقت و ورود دزد به خانه و نیز ترس از ورود مردان غریبه، بی‌صفت، بی‌ناموس و دشمن به خانه برمی‌گردد.

«مردای بی‌صفت و بی‌ناموس زیاده‌اند. بدون شوهرت نیست و شب موندی تو خونه شوهرت، ممکنه بیان به شیشه سنگ بندازن یا پشت درو بزنی یا از این کارای بی‌ناموسی بکنن» (کد ۶).

«من خودم از دزد می‌ترسم. حالا چیزی هم نداری برای دزدیدی. ولی کسی که دزده نمیکه این خونه فقیره یا غنی. اون کارشو میکنه» (کد ۳).

در حوزه عمومی آنان از آزار جنسی، ترسی درونی را تجربه می‌کنند. آزار جنسی طیف وسیعی از رفتارها و کنش‌ها همچون نوع نگاه، لفظ و تقاضای ایجاد رابطه را شامل می‌شود که به نوعی مضمون جنسی داشته باشد و بدون رضایت زن بر آن‌ها تحمیل شود و آن‌ها را در وضعیت حقارت، مرعوب‌شدن، تهدید، آزار و شی‌وارگی قرار دهد (۱۶). گفته‌های مشارکت‌کنندگان تحقیق نشان می‌دهد که آنان در حوزه عمومی بیشتر از چشم‌چرانی‌ها و نگاه‌های هرز نامحرمان و تیکه‌پرانی‌های آنان احساس ناامنی و نگرانی دارند. غالب این نگرانی‌ها نیز ناشی از آن است که قربانی ماجرا شوند و مردم [اطرافیان و اقوام و آشنایان] خیال باطل کرده و به آنان انگ بی‌آبرویی و بی‌عفتی بزنند. به عبارتی هراس اصلی زنان بازمانده از بدنامی است؛

«تو کاری هم نکنه وقتی یه نامحرم یک بی‌صفتی می‌کنه، نمیگن اون نامحرم مقصره. میگن این زن شرم نداره» (کد ۱۴).

به همین سبب زنان بازمانده سعی می‌کنند از فضاهای عمومی بدون حضور مرد محرم و در زمان‌های هراس‌آور [بدون وقت و موقع مانند شب یا ظهر] اجتناب کنند و با استراتژی فرار و گریز با آن روبه‌رو شوند. آنان به جزء در مواقع ضروری در این فضاها حضور پیدا نمی‌کنند و در صورت حضور هم سعی می‌کنند تنها نباشند؛ بلکه با همراهی یک

در حوزه خصوصی، زنان مشارکت‌کننده تحقیق در زمان غیاب شوهر، از حضور در خانه احساس ترس دارند. زنانی که سن پایین‌تری داشته و جوان محسوب می‌شوند، سعی می‌کنند اوقات تنهایی به‌ویژه شب را با اعضای خانواده خود یا شوهر بگذرانند. یا یکی از اعضای مرد خانواده پدری (مانند برادر) را برای ماندن در خانه شوهر با خود همراه کنند.

«من چون خونه پدرم نزدیکه، میرم اونجا می‌خوابم. بیشتر میرم خونه اونا» (کد ۹).

قابل ذکر است که این ترس و احساس ناامنی با بالا رفتن سن هم از بین نمی‌رود. ولی به دلیل گذشت تعداد سال‌های بیشتری از زندگی و فرزند(ان) داشتن، تمایلی به حضور در خانواده پدری یا پدرشوهر را ندارند و در خانه شوهر به سر می‌برند. هرچند که این شرایط بیشتر برای زنانی که فرزندان پسر بزرگ داشته باشند، فراهم است. در صورتی که از نظر جنسی، صاحب فرزند دختر باشند، فرآیند پیشین تجربه می‌شود. زنانی که در خانه شوهر حضور دارند، استراتژی‌هایی همچون قفل کردن در خانه، چندقفله کردن در و پنجره، گذاشتن وسایل سنگین پشت در و... را برای کاهش احساس ناامنی خود به کار می‌برند.

«الان دیگه چوچکم [پسر] بزرگه. خونه شوهرم هستم. ولی کلی رختخواب میذارم پشت در» (کد ۷).

علاوه بر احساس ناامنی برای ماندن در خانه خویش و حوزه خصوصی به‌ویژه در هنگام شب، زنان بازمانده بلوچی برای حضور در فضاهای عمومی نیز احساس ناامنی و ترس می‌کنند. برای مثال برای رفتن به بازار و انجام خریدهای روزانه و روتین زندگی یا خرید ابزار و وسایل‌های موردنیاز فعالیت اقتصادی سوزن‌دوزی و... احساس امنیت ندارند.

«زن تنها تو منطقه ما خیلی چهره خوبی نداره. یه بازاری جایی میری باید آقا بالاسرت باشه و بی‌سایه بالاسرت جایی نری» (کد ۱۵).

محرم انجام دهند. البته باید در نظر داشت که بخشی از این ترس به جامعه‌پذیری جنسیتی در بستر فرهنگی-اجتماعی جامعه بلوچستانی به طور خاص و جامعه ایرانی به طور کلی نیز برمی‌گردد که انتظارات، کنش‌ها و نقش‌هایی که از زن به عنوان یک زن می‌رود را طرح‌ریزی و القا می‌کند. جامعه-پذیری‌ای که انتظار دارد زنان در جامعه سربه زیر و با حیا و شرم باشند از عفت خود پاسداری کنند و به انجام کنش‌های شرمگین باعث سرافکندگی و شرمندگی مردان قبیله و قوم خود نشوند.

علاوه بر زیرمقولات فوق‌الذکر، باید گفت در زمان عدم حضور شوهران، زنان بازمانده بلوچی از آسیب-پذیری جسمی و جانی شوهران خود نیز ترس و نگرانی را احساس می‌کنند. از آنجایی که غالب شوهران به کار سوخت‌بری به عنوان یک شغل کاذب و غیرقانونی مشغول هستند، آنان با هر رفتن شوهر، احتمال آسیب‌دیدگی وی را در ذهن می‌پروراندند.

«شوهرم سوخت‌بری می‌کنه. یه مأمور بیفته دنبالش دیگه کارش تمومه. تو اون مسیرهای سخت و بد. نه جاده‌ای نه چیزی. همسایه‌مون تصادف کرد، الان چند ماهه افتاده خونه. بدون هیچ پولی» (کد ۱۴).

«وقتی میره مرز باید احتمال بدی که بی‌جان بشه. ممکنه کشته بشه. ممکنه بهش شلیک کنن» (کد ۱).

دغدغه‌های جنسی

زنان بلوچی بازمانده از یک سو از عدم حضور شوهرانشان و در نتیجه فقدان رابطه جنسی احساس رضایت دارند و از سوی دیگر دل‌مشغول نحوه مدیریت نیازهای جنسی شوهرانشان در زمان غیاب هستند. با توجه به اینکه غالب مشارکت-کنندگان در سنین کودکی وارد زندگی زناشویی شده‌اند، تجارب خوشایندی از روابط جنسی و زناشویی خود در طول زندگی-به‌ویژه ماه‌های اولیه- نداشته‌اند و به مرور زمان از رابطه جنسی بیزار یا به اصطلاح

خودشان «شِزار» شده‌اند. به زبان خود مشارکت-کنندگان در مراحل «شُرَوَات» یا آغاز و ابتدای رابطه، تصویر خوشایندی از آن در ذهنشان شکل نگرفته است. به همین سبب آنان از فقدان و نبود رابطه جنسی در طی زمان غیاب شوهر، احساس رضایت داشته‌اند.

وقتی نیست، شادانم [شاد و خوشحال بودن] و آسودگ [آسوده]. من خیلی بچه بودم. هیچی نمی-دونستم و الان شِزارم [بیزارم]. هرچی دورتر، بهتر» (کد ۱۳).

اما نکته جالب توجه این است که آنان با وجود انزجار از روابط جنسی، در زمان حضور شوهر، درصدد برمی‌آیند که به تمامی خواسته‌های جنسی شوهر پاسخ مثبت بدهند. اما این پاسخ مثبت، با بن‌مایه رضایت نبوده و بیشتر آن را «تحمل» می-کنند؛ آن هم تحمل اجباری.

«وقتی می‌خواد بهش تن میدم. اگه ندم چیکار کنم. بلاخره نبوده. اگه تن ندم، فکر بی‌ناموسی می-کنه» (کد ۹).

همان‌طوری که از گفته‌های مشارکت‌کننده فوق برمی‌آید، آنان روابط جنسی در زمان حضور را به شکل اجباری تحمل می‌کنند؛ چراکه اگر این اتفاق نیفتند ممکن است شوهرانشان تصور کنند که به آنان خیانت می‌شود. به همین دلیل آنان به روابط جنسی مکرر و حتی در زمان‌های طولانی یا با روش‌های غیرمتعارف تن می‌دهند.

از منظری دیگر، با وجود انزجار و بیزاری جنسی زنان مشارکت‌کننده، آنان دائماً ذهن‌مشغولی‌هایی در ارتباط با نحوه برآورده‌سازی نیازهای جنسی شوهرانشان داشته و از ارتباطات فرازناشویی شوهرانشان ابراز نگرانی کرده‌اند. همین نگرانی باعث می‌شود که مشارکت‌کنندگان با نگاهی «دالچار»^۱ و تیزبینانه، کنش‌های رفتاری شوهرانشان را در زمان حضور زیر نظر می‌گیرند و تبدیل به

^۱ (Īdālchār) ریزبین

نداشت که باید بیشتر به تو و بچه‌ها تده» (کد ۱۰).

زنان بازمانده بلوچی به سبب دل‌مشغولی‌هایی که به نحوه مدیریت روابط جنسی شوهرانشان دارند، پیوسته این احتمال را می‌دهند که شوهرانشان به واسطه ازدواج مجدد، زن دوم یا چندم را با خود به همراه آورد. به همین خاطر، با وجود اینکه دوری شوهر تجربه خوشایند حذف روابط جنسی را به همراه می‌آورد، شدت و گستردگی دغدغه‌هایشان نسبت به روابط جنسی شوهر، تجربه مذکور را به تجربه‌ای ناخوشایند بدل می‌کند.

کنترل‌شدگی چندسویه

زنان بازمانده بلوچی اذعان داشته‌اند که در نبود شوهر بسیار تحت کنترل هستند. واژه «کنترل» در این جا بیشتر حاوی بار معنایی منفی بوده و تداعی‌گر مفاهیمی چون نظارت و تفتیش است. این نظارت و تفتیش از سویه‌ها چندگانه خانواده خاستگاه، خانواده شوهر و شوهر صورت می‌پذیرد.

همان‌طوری که گفته شد، یکی از سویه‌های کنترل‌گری، رفتارهای کنترل‌گرانه خانواده خاستگاه و خانواده شوهر است. به عبارتی، خانواده زنان بازمانده سعی می‌کنند در زمان نبود شوهر، رفتار دخترشان را تحت نظارت دائمی و پیوسته قرار دهند تا فرد دچار خطا یا رفتارهای نادرست در بستر فرهنگی-اجتماعی جامعه خویش نشود. چنین نظارت‌هایی بیشتر در قالب «ناموس‌پرستی» و «حفظ حیا» و «شرافتمندی» قابل تعریف است. تمامی این رفتارها بدان سبب است که اگر احتمال وقوع خطایی وجود داشت، آن را مهار کرده و با محدود کردن آنان، مورد بازنگری و اصلاح قرار گیرد؛ چراکه بر این باورند: «جنین یار شیطان [زن یار شیطان]» (کد ۶) و باید از وی مراقبت و کنترل به عمل آورد؛

افرادی شک‌گیک [شک‌کننده] می‌شوند. به عبارتی آنان به دنبال نشانه‌هایی می‌گردند که دغدغه‌های ذهنی خود در باب نحوه ارضاشدگی جنسی شوهرانشان را تأیید یا رد کنند؛

«وقتی با منه نگاه می‌کنم ببینم، مثل همیشه هست یا فرق کرده. خیلی دالچار می‌شم» (کد ۱۵).

همان‌طوری که از گفته‌های مشارکت‌کننده فوق برمیاید، وی به واری و بررسی نقاط تشابه و تفاوت‌های ممکن در رفتارهای جنسی شوهرش می‌پردازد. وقتی از وی پرسیدم که منظورش از «فرق کردن» چیست؟ اذعان داشت که؛

«وقتی بعد این همه وقت میاد، باید خیلی بخواد. اگر مالم^۱ نخواد میگم یه مشکلی هست یا مثل قبل نگام میکنه یا نمیکنه» (کد ۱۵).

همچنین مشارکت‌کننده دوم که از خیانت شوهرش مطمئن بود، در طی گفت‌وگو چنین بیان داشت که در حین برقراری رابطه جنسی از خیانت کردن شوهرش مطمئن شده است؛

«قبلاً شک داشتم. ولی یه شب دیگه برام مالوم^۲ شد. وقتی داشت منو مارگ^۳ می‌کرد، گفت رقیه. حتماً رقیه شراتون [زن زیبا] بوده. خودش چون تو حال خودش نبود، نفهمید. ولی منم چیزی نگفتم» (کد ۲).

مشارکت‌کننده دیگری نگاه ریزبینانه خود را بر روی میزان درآمدهای حاصله شوهر متمرکز ساخته و بر این باور بود که اگر میزان درآمد شوهر نسبت به دفعات قبلی کمتر شد یا «خرجی» کم‌تری به آنان داد، دغدغه‌ها به سطح واقعیت می‌رسد. چون نوع کار مشخص است و «یک مزد» دارد یا به اصطلاح خودشان «یپگار^۴» است؛

«وقتی یپگار باید یک جور خرجی بده. وقتی همیشه یک تومن می‌داد الان ۵۰۰ تومن بده یعنی داره پولشو برای یکی دیگه خرج میکنه. اگه کسی رو

^۱ اسمی است که برای مردان به کار می‌رود.

^۲ مشخص، معلوم.

^۳ نوازش کردن سر و بدن با دست.

^۴ yapagār

مشارکت‌کنندگان تحقیق در همین راستا می‌گوید: «جامگا گشتیت، وتی جانی دَره بیت» (کد ۳). بدین معنا که اگر کسی لباس خودش را دریاورد، بدن خودش را عریان می‌کند. یعنی خود فرد [در این جا خود زن] می‌تواند با رفتارهایش به حیثیت و آبروی خویش آسیب برساند. به اعتقاد مشارکت‌کنندگان تحقیق کسی که بی‌حیایی پیشه و از نبود شوهرش سوءاستفاده می‌کند، به نوعی پادشاهی می‌کند و همانند پادشاهان هر کاری و هر جرم و جنایتی می‌تواند مرتکب شود و از وی بعید و دور از انتظار نیست؛

«ما بلوچا می‌گیم بی‌حیایی، پادشاهی [پادشاهی]» (کد ۱۵).

اما کسی که خودکنترلی خود را از دست دهد و کنترل‌های چندسویه «دیگران مهم» کارساز نباشد و به نوعی کنش‌های سرافکننده‌کننده انجام دهد؛ عواقب سختی را متقبل می‌شود؛

«بی‌حیایی کنی، گور خودتو با دستات کنی مثل بُزی که بختش برگرده و نان شوانگی [چوپان] را بخوره» (کد ۳).

گسست‌های روحی-روانی

یکی دیگر از تجربیات زنان بازمانده، ابتلا به انواع بیماری‌ها و اختلالاتی است که به دلیل قرارگرفتن آن‌ها در زندگی زناشویی بدون حضور شوهر روی می‌دهد که می‌توان از آن‌ها به‌عنوان «گسست‌های روحی-روانی» یاد کرد.

از جمله این گسست‌ها، استرس و اضطراب است. استرس و اضطراب دو روی یک سکه هستند. گفته‌های مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که آنان در زمان نبود شوهرانشان، دچار سرآسیمگی می‌شوند. این تجربه به‌ویژه در سال‌های ابتدایی زندگی زناشویی بیشتر و پررنگ‌تر است و به‌تدریج و به مرور زمان چنین شرایطی برایشان «عادی» شده و «جا می‌افتد».

«اگه با یک نامحرم حرف بزنی، پدر و برادر خودت یا پدرشوهرت می‌گه که با اون حرف نزن. اون بدنام» (کد ۸).

«من دو روز رفتم بازار. برادرم بهم گفت دیروز هم بازار بودی، چرا امروز رفتی؟ من می‌خواستم سفره بخرم، فراموش کردم و دوباره رفتم. اینجا مردای ما می‌گن زن یار شیطان» (کد ۶).

همچنین، شوهر در تماس‌های تلفنی یا در زمان حضور سعی می‌کند با پرس و جو کردن و گفت‌وگو با فرزندان، اطلاعاتی درباره جزئیات رفتاری مادر به دست آورد و به این طریق به صورت غیرمستقیم همسر را کنترل کند. یا به راستی‌آزمایی سخنان همسر از طریق گفت‌وگو با فرزندان می‌پردازد؛

«شوهرم از پسر پرسید که تو با مادرت رفتی خونه شریفه [نام دوستش]؟ چقدر موندین؟ خونه-اش کی بود؟» (کد ۳).

«می‌پرسه من نیستم چیکار کردین؟ کجاها رفتین؟ چیکار کردی؟ با بچه جاندرد» (کد ۵).

شاید پرسیدن سؤالاتی از این دست برای فردی که مدتی را دور از خانه بوده، باب شروع یک گفت‌وگوی صمیمانه باشد تا بدین طریق نمایان سازد که مسائل و مشکلاتی که در نبودش تجربه می‌شود، برایش حائز اهمیت است. اما در نگاه مشارکت‌کنندگان تحقیق، چنین پرسش‌هایی صرفاً برای تفتیش و سنجش درستی و نادرستی سخنان آنان است و شوهرانشان برای این کار به دنبال «شاهد» هستند.

چنین کنترل‌های چندسویه و شدیدی در شرایطی صورت می‌پذیرد که مشارکت‌کنندگان تحقیق، نوعی خودکنترلی و مراقبت درونی را بر کنش‌ها و کردارهای خود اعمال می‌کنند. آنان به-شدت به حفظ آبرو و حیثیت خود، شوهر و خانواده خود اهمیت می‌دهند و در هر کنشی، سرافکننده نکردن مردان خانواده را لحاظ می‌کنند. یکی از

^۱ کسی که بدنش درد می‌کند.

«من حوصله‌ام سر میره. بیشتر میرم سوزن‌دوزی می‌کنم با همسایه‌ها که مشغول باشم. آگه سوزن-دوزی نباشه حوصله هیچ کاری رو ندارم» (کد ۳).

گسست روانی دیگر پرخاشگری و احساس عصبانیت بوده است که توسط مشارکت‌کنندگان تحقیق اذعان شد. احساس خشم یا عصبانیت یک پاسخ طبیعی به موقعیت‌های منفی و کژکاری‌های حیات انسانی است. اما بنا بر اظهارات مشارکت‌کنندگان تحقیق این خشم هم مکرراً تکرار می‌شود و هم در برخی از موارد دلیل واضح و روشنی ندارد؛

«خیلی داد می‌زنم. بعضی وقتا حتی میگم که چرا الان داد می‌زنم یا چرا اینقد عصبانی هستم؟» (کد ۹).

چنین خشمی تا آنجا پیش می‌رود که فرد رفتارهای خشونت‌آمیز نیز از خود بروز می‌دهد. به نحوی که ممکن است به طور فیزیکی با پرت کردن اشیاء یا ضربه زدن به فرزندان به‌ویژه فرزندان کوچک‌تر یا داد زدن، ناسزاگویی و فحش دادن، خشم خود را ابراز نماید. مشارکت‌کنندگان از واژگانی همچون جَبَرَه به معنای فریاد با خشم و پرخاش، شاپَک به معنی زدن با چوب، جارَجَنگ و دَبْجَاک به معنای فریاد زدن و داد زدن، زا به معنای فحش و دشنام برای توصیف رفتارهای خود و زارَجَنگ به معنای گریه کردن و زاری به معنی فریاد و گریه برای تشریح واکنش قربانیان خشونت که همان فرزندان‌شان هستند، استفاده می‌کردند.

من بچه‌هارو می‌زنم. فحش و ناسزا که همیشه هست ولی زدن هم می‌زنم. اونا هم زاری می‌کنن» (کد ۱۱).

«من همش جَبَرَه... یه بار صبح، این بچه هیچی هم نگفته بود ولی من بازشو که جاَنَدَر [برهنه و لخت] بود گاز گرفتم. رد دندونام افتاده بود تا چند روز نمی‌رفت. خدا خدا می‌کردم که تا باباشون بیاد، بره» (کد ۶).

همان‌طوری که از گفته‌های مشارکت‌کننده ۶ پیداست، مشارکت‌کنندگان تحقیق تمایل دارند که

«وقتی نیست من ضربان قلبم بالا می‌رود و با اینکه سرجام نشستم، فکر می‌کنم که دارم تند تند می‌دوئم. به شوهرم گفتم که وقتی نیستی من اینجوری میشم، میگه اینقد جان‌دوست نباش» (کد ۱).

با وجود عادی‌شدگی عدم حضور، بخشی از استرس و اضطراب تجربه‌شده به سبب رفتارهای کنترل‌گرانه و نظارت‌گونه اطرافیان است. به زعم مشارکت‌کنندگان تحقیق، زمانی که شوهرانشان حضور داشته باشند، کسی با آنان کاری ندارد و کسی وارد جزئیات کنش‌های رفتاری آنان نمی‌شود. اما در زمان غیاب، تمام مردان اطراف (شامل پدر، برادر، پدرشوهر و برادرشوهر و حتی پسران بزرگ) چنین حقی را برای خوش قائل می‌شوند. چنین رفتارهایی فشار روانی زیادی برای مشارکت‌کنندگان به بار آورده و آنان را دچار استرس و اضطراب می‌کنند؛ چراکه دائماً ترس از قضاوت اطرافیان در باب رفتارهای خود را به دوش می‌کشند.

«باید آسته بری آسته بیای که مردم پشت سرت حرف درنیا رن» (کد ۲).

همچنین، مشارکت‌کنندگان تحقیق اذعان داشته‌اند که در غالب زمان‌ها، احساس بی‌حوصلگی می‌کنند. حوصله‌سررفتگی مشارکت‌کنندگان در مواقعی که مشغولیت ذهنی یا جسمی خاصی ندارند، بیشتر بوده و تصور می‌کنند که زندگی زناشویی آنان بسیار کسل‌کننده یا خسته‌کننده است؛ چراکه زحمات و فعالیت‌های درون-خانگی و برون-خانگی آنان توسط کسی دیده نمی‌شود؛

«تو کار انجام میدی، غذا می‌پزی، کارهای بچه-هارو انجام میدی و شب که میشه کسی نیست بگه خب دستت درد نکنه. خب میگی چرا خونه رو مرتب کنم. همش منم و بچه‌ها دیگه. لباس‌شون کثیف باشه دیگه عوض نمی‌کنم. یا غذارو بیشتر درست می‌کنم که هم شام بشه هم ناهار» (کد ۷).

جمله حوزه‌های هستند که «پیش‌پافتاده» و «کم-اهمیت» به حساب می‌آیند و حضور دائمی شوهران منجر به حق نظرددهی مسلط آنان می‌شد. به نحوی که زنان با نوعی از مردانگی بسط‌یافته مواجه می‌شدند. اما غیاب شوهران باعث می‌شود که زنان در همان مصادیق پیش‌پافتاده از سلطه مستقیم مردان خارج شده و خود قدرت و توانایی تصمیم‌گیری را به دست بیاورند.

«وقتی نیست دیگه خودتی. نمیگی که اون چی دوست داره، درست کنم [غذا] یا چجوری دوست داره، درست کنم. یا تو حاملگی از یه جهاتی بد بود که نبود. اما دیگه مجبور نبودی که حتماً همون‌هایی که اون می‌گه رو بخوری. سر بچه اولی، منو مجبور می‌کرد که چی بخورم یا نخورم. ولی سر دومی راحت بودم» (کد ۵).

با این حال و با وجود احساس استقلال و توانمندی در برخی از موارد، باید گفت زنان بازمانده در بخش اعظمی از امور درون و برون خانوادگی، به‌ویژه در امور مربوط به فرزندان خود احساس ناتوانمندی می‌کنند. زیرمقولات به‌دست‌آمده شامل احساس ناتوانی در برآورده‌سازی نیازهای فرزندان، کنترل و تربیت آنان می‌شود.

زنان بازمانده در برآورده‌سازی نیازهای فرزندان خود احساس ناتوانمندی شدیدی را تجربه می‌کنند. بنا به گفته مشارکت‌کنندگان تحقیق، تجربه مذکور صرفاً مخصوص زنان بازمانده نیست و اعضای دیگر جامعه بلوچی نیز با آن دست و پنجه نرم می‌کنند. دلیل اصلی چنین تجربه‌ای، به پایگاه اقتصادی ضعیف خانواده‌ها در میدان مورد تحقیق برمی‌گردد. به نحوی که اعضای جامعه مورد مطالعه در فقر و تنگدستی اقتصادی به سر می‌برند و این امر را می‌توان در کمبود فرصت‌های شغلی ثابت و پایدار، اشتغال مردان خانواده در فعالیت‌های غیرقانونی، فقدان درآمد کافی و پاسخ‌گو نبودن میزان درآمد حاصله جهت تأمین مخارج زندگی (هزینه تحصیل

خشونت جسمی اعمال‌شده برای روی فرزندان، از دید پدران نهان مانده و آثار و نشانه‌های آنان پیش از حضور پدر از بین برود؛ چراکه چنین اقدامی را نقصی در فرآیند مادری کردن و مدیریت امور فرزندان در زمان غیاب شوهر به حساب می‌آورند.

اختلال روحی-روانی دیگری که از آن سخن به میان آمد، اختلالات خواب^۱ مانند بی‌خوابی، دیرخوابی و نداشتن خواب آرام بوده است.

«من شبا تا بخوابم، خیلی طول میکشه. شب‌چ‌نگم [بین خواب و بیداری]» (کد ۱).

مشارکت‌کننده فوق، دلیل دیرخوابی و بی‌خوابی خود را احساس ترسی معرفی می‌کند که به دلیل نبود یک مرد در خانه تجربه می‌شود. وی اذعان داشته است که با کوچک‌ترین صدا از خواب می‌پرد و سعی می‌کند همه فضاها را چک کند.

«شبا باید کلی تو خواب غلت بزنم تا خوابم ببره. می‌خوابم هم کلی خواب بد می‌بینم. یا ماشین چپ میکنه. یا مأمورا میان تفنگ میزنن. همش خوابم توش ترس هست» (کد ۱۴).

کد ۱۴ که شوهر وی به کار سوخت‌بری مشغول است، در خواب نیز از احساس ناامنی می‌کند و بر این باور است که خواب ناآرام شباهنگام وی به دلیل افکار و تفکرات پوچ و بیهوده طول روز است.

«روزتو تو شب می‌بینی» (کد ۱۴).

احساس ناتوانمندی

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که زنان بازمانده در برخی از امور زندگی به‌ویژه در امور درون-خانوادگی کنترل داشته و در حوزه مذکور نوعی از قدرتمندی سوژکتیو را احساس و تجربه می‌کنند. به عبارتی آنان در اموری همچون نحوه گذران اوقات فراغت، خرید وسایل و لوازم مورد نیاز برای خانه، زمان خرید، نحوه گذراندن و مدیریت دوران بارداری و... حق تصمیم‌گیری دارند. هرچند که مصادیق فوق‌الذکر از

² Insomnia

¹ sleep disorders

فرزندان و هزینه‌های روزمره زندگی) و... به‌وضوح مشاهده کرد.

«منطقه‌مون همه کم‌بهره‌دار هستن. دستشون خالیه. نه شغلی هست نه پولی هست. تو قوم خودمون نمیتونی یه نفر رو پیدا کنی که بگی این داره» (کد ۷).

با در نظر گرفتن نکته فوق باید گفت که زنان بازمانده، به شکلی شدیدتر و عمیق‌تر با مسائل اقتصادی مختلف روبه‌رو می‌شوند و به همین دلیل، در زمینه برآورده‌سازی نیازهای فرزندان‌شان احساس ناتوانمندی می‌کنند. مشارکت‌کننده فوق در ادامه سخنان خود اذعان می‌کند:

«برای منی که شوهرم میره تا چند ماه ممکنه نیاد، سخت‌تره. من باید وایستم تا برگرده و بهم یه خرجی بده. کسی که شوهرش برای کار تا چند هفته نیست، دستش به جایی بند نیست. خب خرج خونه هست. خرج بچه هست. حداقل باید بتونی شکم بچه‌ها رو پر کنی. باید بتونن با شکم سیر سرشونو رو بالشت بذارن» (کد ۷).

علاوه بر احساس ناتوانمندی در حوزه اقتصادی، زنان بازمانده در زمینه تربیت و نگهداری فرزندان نیز احساس ضعف می‌کنند. در نظر آنان، تربیت فرزند(ان) باید با حضور پدر خانواده صورت پذیرد و در صورت نبود پدر، این امر با نقصان مواجه می‌شود. به‌ویژه اینکه در فرهنگ‌های مردسالارانه، مرد بر تمامی جنبه‌های زندگی من جمله شیوه‌های تربیتی فرزند تسلط کامل دارد. زمانی که عدم حضور وی منجر می‌شود این مهم بر دوش مادر بیفتد، فشار زیادی را بر آنان وارد می‌کنند. آنان پیوسته از مورد قضاوت یا حتی سرزنش قرار گرفتن شوهر واهمه دارند. نقدهای وارد شده از سوی شوهر بر شیوه تربیتی و نگهداری فرزندان توسط مادر، احساس ملهم از ناتوانی را در آنان به وجود می‌آورد؛

«خودش که نیست. همچی با منه. ولی تا یه چیزی میشه، میگه تو این بچه‌هارو خُل کردی، تو اونارو لوس بارشون آوردی، تو اینجوری کردی تو اونجوری کردی. بعضی وقتا بهش میگم آ بورانت و آ میدان [این اسب و این میدان]» (کد ۱۳).

«پسرم داشت سر کوچه با دوستاش بازی می‌کرد که زمین خورد. وقتی باباش اومد براش گفت که چی شده. شوهرم شروع کرد به زدن من که تو مواظب نبودی و معلوم نیست داری چیکار می‌کنی که نمی‌تونی یه بچه نگه داری. مگه کارت چیه و کلی حرف بارم کرد» (کد ۱۵).

زنان بازمانده بر این باور هستند که شیوه تربیتی و نحوه نگهداری فرزندان در غیاب شوهر باید مورد تأیید شوهران قرار بگیرد. به باور آنان، مردان از عقل خود در زمینه‌های مختلف راضی و خرسند هستند: «پی وتی اگل هژنودن» (کد ۱۰) و افراد دیگر (من جمله زنان) باید پیرو عقل آنان باشند. می‌توان این گونه عنوان کرد که در فرهنگی که مردان تصمیم‌گیرندگان اصلی در امور مختلف هستند، مواد و اصول اساسی رفتار و عملکرد صحیح و به‌هنجار توسط آنان تعیین می‌شود و زنان صرفاً اجراکننده آن هستند. نظارت بر شیوه اجرا نیز بر عهده مردان است. به عبارتی مردان شیوه تربیتی و نگهداری صحیح را تعیین و زنان آن را به اجرا در می‌آورند. حال بعد از اتمام دوره غیاب شوهر، رفتارهای آنان مورد قضاوت قرار گرفته و با کوچک‌ترین اشتباه یا خطا از سوی فرزند، شماتت و سرزنش می‌شوند. این درحالی است که زنان بازمانده با وجود پذیرش نقش مسلط و ناظر مردان، انتظار دارند که پس از اتمام دوران غیاب پدر مورد تشویق و تحسین شوهران‌شان قرار بگیرند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه اذعان می‌کند که برای بهتر و به نحو احسن انجام شدن وظایف، انسان به تشویق و نه شماتت از سوی نزدیکانش نیازمند است؛

^۱ در فارسی گفته می‌شود این گوی و این میدان یا این چاه و این ریسمان.

«پسرم الان کلاس اول راهنماییه. یه روز میگه مریضم. یه روز میگه برم سرکار. یه روز میگه معلم- مون نیما. هر روز یه چیزی میگه تا مدرسه نره. منم که نمی‌تونم به زور بفروشمش. زورش کنم سرم داد میزنه. یا میگه من خودم میدونم چیکار کنم. اگه باباشون همیشه بالاسرشون باشه، جرأت نمیکنه چیزی بگه» (کد ۶).

۶ نتیجه‌گیری

مهاجرت‌های کاری مردان سرپرست خانوار، منجر به حضور زنان در مبدأ می‌شود که تجاری خاص و ویژه خود را در زمان غیاب شوهر کسب می‌کنند. در این تحقیق درصدد برآمدیم تا تجربه زیسته زنان بازمانده بلوچی را از مهاجرت کاری شوهرانشان [که پدیده‌ای رایج در منطقه محسوب می‌شود] در جنبه‌های مختلف زندگی مورد کنکاش قرار دهیم. جهت رسیدن به اهداف تحقیق از رویکرد کیفی با استفاده از روش پدیدارشناسی تفسیری بهره بردیم.

تحلیل داده‌های گردآوری‌شده، محققان را به ۶ مقوله اصلی هدایت نمود که عبارت‌اند از: تحرک فزون‌یافته، احساس ناامنی، دغدغه‌های جنسی، کنترل‌شدگی چندسویه، گسست‌های روحی-روانی و احساس ناتوانمندی به‌ویژه در امور مربوط به فرزندان. یافته‌های تحقیق نشان داد که زنان بازمانده از یک سو با زنان همسایه و اقوام خود و از سوی دیگر با خانواده خاستگاه رفت و آمد فزون‌تری را تجربه می‌کنند. یافته مذکور با نتایج مطالعه محققانی همچون فلوری (2016)، آقاجانیان و هیفورد (2018) هم‌راستا و همخوان است. همان‌طوری که کویرالا (2023) نیز به تحرک فیزیکی بیشتر زنان بازمانده در مهاجرت‌های فراملی مردان اشاره کرده بود. اما باید یک نکته ظریف در تفاوت یافته‌های تحقیق حاضر با مطالعات خارجی را در نظر داشت. آن هم اینکه، میزان تحرک زنان بازمانده بلوچی از نظر فاصله مکانی بسیار محدود است. آنان نهایتاً با همسایگان و اقوام نزدیک و خانواده خود ارتباط می‌گیرند که در مجاورت مکانی آنان

«شتر بار خودشو خودش می‌بره اما به هّی هّی صاحبش هم نیازه داره» (کد ۸).

زیرمقوله دیگری که با پدیده تربیت فرزندان نیز در ارتباط است، احساس ناتوانمندی در کنترل فرزندان به‌ویژه پسران بزرگ است. زنان بازمانده بر این اعتقاد هستند که در زمان غیاب پدر، پسران بزرگ [منظور فرزندان پسری است که به سن نوجوانی رسیده‌اند] دیگر از مادر حرف‌شنوی نداشته و رأی مستقل و گاهی متضاد و متفاوت خویش را مطرح می‌کنند. مادرانی که از یک سو از کشیده شدن فرزند به سمت فعالیت‌های خلاف و نابه‌هنجار همچون استعمال دخانیات، مصرف مواد مخدر، رفیق‌باز شدن و... هراس دارند و از سوی دیگر توان مقابله یا جلوگیری از چنین رخدادی را در خود نمی‌بینند.

«پسرم بزرگ شده و الان برای خودش مردی شده [پسر مذکور ۱۳ ساله است]. دیگه به حرفم گوش نمیده. کار خودشو می‌کنه. باباش باید باشه که گوششو بکشه و یه سیلی بخوابونه زیر گوشش. میگم با فلانی نرو میگه آدم خوبیه. همه میدونن که خوب نیست. باباش که هست نمیره سراغش» (کد ۱۵).

به باور مشارکت‌کنندگان، زمانی که فرزندان بزرگ می‌شوند و تحرکات بیرون از خانه آنان، بیشتر می‌شود، به نوعی «خودسر» می‌شوند: «هر که وُکا اِنت، گُرک و پَسکا اِنت» (کد ۸). بدین معنا که هر کسی خودسر عمل می‌کند و حکایت، حکایت گرگ و گوسفند شده است. در چنین شرایطی که اوضاع آشفتگی می‌شود و فرزندان پسر بر طبق امیال و خواسته‌های خود عمل می‌کنند، باید پدر حضور داشته باشد تا آنان را کنترل کند. این امر در جلب رضایت فرزندان برای رفتن به مدرسه هم خود را نشان می‌دهد. برخی از مشارکت‌کنندگان تحقیق اذعان داشته‌اند که در زمان غیاب پدر، فرزندشان به‌ویژه فرزند پسر بنا به دلایل یا به عبارت دقیق‌تر بهانه‌تراشی‌های مختلف از رفتن به مدرسه اجتناب می‌کنند.

جنسی منزجر و متنفر کرده است. یافته مذکور با نتایج مطالعه نوروبی و همکاران (۱۴۰۲) ناهمخوان است؛ چراکه در مطالعه مذکور نشان داده شد که زنان نیازهای جنسی خود را در زمان غیاب سرکوب می‌کنند. با این حال، با بخش دیگری از نتایج مطالعه نوروبی و همکاران (۱۴۰۲) همخوانی دارد. آن هم اینکه آنان زنان بازمانده در باب نحوه برآورده شدن نیازهای جنسی شوهر در زمان مهاجرت دغدغه‌مند هستند.

تجربه دیگر، کنترل‌شدگی چندسویه بوده است. نظارت و کنترلی که از سویه‌های چندگانه همچون خانواده پدر و شوهر و خود شوهر اعمال می‌شود. اما هدف تمامی اعمال‌کنندگان کنترل، مشترک و هم-جهت است؛ یعنی حفظ آبرو و ناموس. یافته مذکور با نتایج مطالعه هیوز (2011) و هانافورد (2015) همخوانی دارد. آنان نیز دریافتند که زنان بازمانده تحت نظارت فزاینده از سوی شوهرانشان قرار می‌گرفتند. هرچند که هدف تمامی نظارت‌های یگانه و مشابه است اما زنان بازمانده بلوچی همان‌طور که گفته شد نه تنها از سوی شوهر، از سوی دیگر مردان خانواده همچون پدر، برادر(ان)، پدرشوهر و برادرشوهر(ان) نیز کنترل می‌شود. مضاف بر اینکه خودکنترلی درونی خود زنان بازمانده را نیز باید مد نظر قرار داد. کار (2022) نیز نشان داد که زنان بازمانده تحت محدودیت هنجارهای اجتماعی-خانوادگی پدرسالارانه باقی ماندند که کنترل‌های شدید چندسویه را می‌توان جزئی از این محدودیت-ها به شمار آورد.

زنان بازمانده بلوچی انواع گسست‌های روحی-روانی همچون استرس و اضطراب، بی‌حوصلگی، پرخاشگری و مسائل مربوط به خواب همچون دیرخوابی، بدخوابی و خواب نآرام را تجربه می‌کنند. یافته مذکور با نتایج مطالعات بسیاری از پژوهشگران همچون هیوز (2011)، هانافورد (2015)، گراهام و همکاران (2015)، آقاجانیان و همکاران (2014) و کویرالا (2023) هم‌راستاست. محققان مذکور نیز به اثرات منفی مهاجرت مردان بر سلامت

سکونت دارند. اما در مطالعات خارجی هم میزان تحرک بیشتر بوده و هم فاصله مکانی بیشتری را تجربه می‌کردند. برای مثال آنان در طول زمان غیبت، به مسافرت‌های متعددی می‌روند که خارج از محل سکونت خودشان می‌باشد (Koirala, 2023).

همچنین یافته‌های تحقیق نشان داد که زنان مشارکت‌کننده تحقیق در زمان نبود سایه‌ی بالاسر، احساس ناامنی شدیدی را تجربه می‌کنند. یک جنبه احساس ناامنی به دلیل ترس از ماندن تنهایی در خانه بدون شوهر است. آنان استراتژی‌هایی همچون رفتن به خانه پدر یا پدرشوهر یا همراه کردن یک مرد محرم با خود برای ماندن در خانه شوهر را برای کاهش احساس ناامنی خود به کار می‌بندند. یافته مذکور با نتایج مطالعه سینگ (2018) هم‌سوست. همان‌طوری که نتایج مطالعه بگی (۱۳: ۱۴۰) نیز نشان داد که هیچ یک از زنان بلوچ بعد از طلاق به-تنهایی در یک خانوار ساکن نبوده‌اند؛ درحالی‌که زنان فارس با ۲۲/۲ درصد بیش از سایر اقوام این موضوع را تجربه کرده‌اند. بنابراین چه زنان موقتاً بی-شوهر (یا همان زنان بازمانده در این مطالعه) و چه زنان بی‌شوهر دائمی (در اثر طلاق براساس مطالعه بگی) در زمان نبود موقتی یا دائمی شوهر به‌تنهایی در یک خانوار سکونت نمی‌گزینند. اما نکته قابل توجه آنان است که حالت مذکور بیشتر برای زنان جوان و بدون فرزند اتفاق می‌افتد. یکی از تعیین‌کننده‌های اصلی برای تصمیم به حضور در خانه شوهر در زمان غیاب، بزرگ شدن فرزندان به‌ویژه فرزندان پسر است. علاوه بر این، آنان در حوزه عمومی نیز به دلیل ترس از بی‌آبرویی و انگ اجتماعی ناامنی را تجربه می‌کنند و به همین سبب سعی می‌کنند که با حضور یک مرد یا نوجوان محرم در حوزه عمومی ظاهر شوند.

یافته‌های تحقیق نشان داد که زنان بازمانده از عدم حضور شوهر و نداشتن رابطه جنسی احساس رضایت دارند. امری که بسیار متأثر از سن ازدواج آنان می‌باشد؛ چراکه ازدواج در سنین کودکی و به شکلی زودهنگام آنان را نسبت به برقراری رابطه

روانی زنان بازمانده و هزینه‌های عاطفی و روانی ناشی از آن تأکید کردند.

علاوه بر این، زنان نوعی از احساس ناتوانمندی را نیز تجربه می‌کنند. هرچند که این احساس ناتوانمندی در تمامی جوانب زندگی نیست. آنان در برخی از امور مانند تصمیمات درون-خانوادگی و به عبارت دقیق‌تر امور پیش‌پاافتاده، احساس قدرت سوژکتیو دارند. هرچند که پژوهشگران بسیاری همچون کویرالا (2023)؛ جولی و همکاران، (2005)؛ یابیکو و همکاران، (2010)؛ فلوری، (2016)؛ آقاجانیان و هایفورد، (2018) بر افزایش قدرت تصمیم‌گیری زنان بازمانده تأکید کرده‌اند اما نتایج این پژوهش با مطالعه سینک (2018) همخوانی بیشتری دارد؛ چراکه وی در مطالعه اذعان داشت که زنان در عرصه تصمیم‌گیری توانمند شدند اما در حوزه تصمیم‌گیری در باب مسائل مهم ناتوان هستند. باید گفت زنان بازمانده بلوچی برای خود حقی مبنی بر تصمیم‌گیری در باب مسائل اساسی و پراهمیت زندگی همچون تعداد فرزندان، زمان فرزندآوری، سن ازدواج فرزندان، خرید وسایل اساسی مانند ماشین و...، تعویض خانه و... قائل نیستند. آنان چنین تصمیم‌گیری‌هایی را حق طبیعی مردان قلمداد می‌کنند. همچنین آنان در باب مسائل مختلف مربوط به فرزندان خود نیز همچون تأمین نیازها، تربیت و پرورش و کنترل آنان نیز احساس ناتوانمندی دارند.

با توجه به یافته‌های پژوهش باید گفت که مجموعه تجارب زنان بازمانده بلوچی را می‌تواند در دو دسته تجارب خوشایند و تجارب ناخوشایند قرار دارد. به عبارتی، زنان بازمانده بلوچی در زیست جدید خود از یک سو تجارب خوشایندی همچون تحرک فزون‌یافته را تجربه می‌کنند و از سوی دیگر با تجارب ناخوشایندی نظیر احساس ناامنی، دغدغه‌های جنسی، کنترل‌شدگی چندسویه، گسست‌های روحی-روانی و احساس ناتوانمندی به‌ویژه در امور مربوط به فرزندان مواجه می‌شوند. نگاهی به دسته-بندی فوق نشان می‌دهد که غالب تجارب زنان

بازمانده، تجارب منفی و ناخوشایند است. آنان با وجود غیاب شوهر، زیستی را تجربه می‌کنند که می‌توان آن را تحت عنوان «زندگی در سایه»^۱ یا به عبارت دقیق‌تر زندگی در زیر سایه شوهران نام نهاد. زندگی «در» یا «زیر» سای شوهر بدین معناست که دستاوردها، توانایی‌ها و قدرت مردانه -حتی با وجود عدم حضورش- به نحوی زیاد است که زن مورد توجه یا ارزشمندی قرار نمی‌گیرد؛ بلکه در زیر پرچم و لوای او معنا می‌شود. سایه‌ای که بسیار سنگین بوده و نمی‌توان با وجود عدم حضور فیزیکی شوهر نسبت بدان بی‌توجه و بی‌اعتنا بود؛ چراکه سایه انکارناپذیر شوهر غایب بر تمامی جوانب زندگی زنان بازمانده و تغییر و تحول در آن مداخله می‌کند. چنین رخدادی، یک واقعه خوشایند نبوده و تأثیرات مخربی را بر زندگی زنان برجای می‌گذارد.

با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان دو پیشنهاد کاربردی را مطرح نمود. نخستین پیشنهاد به فراهم‌سازی زمینه‌ها و بسترهای لازم و کافی جهت افزایش سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه مورد مطالعه برمی‌گردد. همان‌طوری که در ابتدای مطالعه نیز بدان اشاره شد، منطقه سیستان و بلوچستان در پایین‌ترین سطح توسعه‌ای کشور قرار دارد و این امر آسیب‌ها و مسائل اجتماعی زیادی من جمله بیکاری و اشتغال در مشاغل غیرقانونی را موجب می‌شود. به عبارتی اگر نیروهای کار فعال جامعه بتوانند در محل زیست خود، به کسب درآمد مشغول شوند، نیازی به دوری و فاصله‌گذاری از خانه و همسر نیست. در این شرایط اصل پدیده یا مسئله اجتماعی «زنان بازمانده» پدیدار نمی‌شود. پیشنهاد مذکور در سطح کلان جامعه قابل طرح است و نیازمند تنظیم و تدوین برنامه‌ریزی در سطوح بالادستی جامعه ایرانی است. پیشنهاد دیگر به خود زنان به‌طورکلی و زنان بازمانده به‌طور خاص مرتبط است. به عبارتی برای اینکه زنان را از زندگی در زیر سایه شوهران خارج کنیم، می‌بایست در راستای «توانمندسازی» آنان گام برداریم.

¹ living in the shadow

یکی از تجارب ناخوشایند زنان بازمانده در حوزه تربیت و کنترل فرزندان به‌ویژه فرزندان پسر بزرگ بوده است، پیشنهاد می‌شود مطالعه کیفی مستقلی در باب تجربه فرزندان از عدم حضور موقت پدر در خانه یا به عبارتی پدیده پدران غایب صورت بپذیرد. انجام چنین مطالعاتی در شناخت درک و معنای ذهنی فرزندان از عدم حضور پدر به شکل موقت و زندگی تحت لوای مادر یاری می‌رساند.

منابع مالی

پژوهش حاضر از هیچ‌گونه حمایت مالی برخوردار نبوده است.

سهم نویسندگان

در پژوهش حاضر، نویسندگان سهمی برابر در تمامی مراحل داشته‌اند.

تعارض منافع

هیچ تعارض منافی وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان از همه مشارکت‌کنندگان در این تحقیق کمال تشکر را دارند.

راهبردی که امروزه در آخرین اسناد جهانی و بنا بر تجارب متعدد به طور قوی مورد پذیرش است. راهبرد مزبور، به مصداق آموزش ماهی‌گیری و حتی توربافی به جای ماهی دادن به زنان است که در پی ظرفیت‌سازی در زنان برای حل مشکلات‌ها با اندیشه، منابع و بازوی خود آن‌هاست. این امر می‌تواند در ابعاد گونه‌گونه اقتصادی (همچون اشتغال یا درآمد شخصی و قدرت مدیریت مادی و مالی، قدرت پس انداز کردن، توانایی دریافت و بازپرداخت وام)، اجتماعی (سرمایه اجتماعی و مشارکت در زندگی همگانی، توانایی برقراری ارتباط فراتر از جامعه محلی و...)، فرهنگی (بالا بردن سطح تحصیلات، مهارت‌های زندگی و...)، روانی (احساس قدرت، افزایش خودآثربخشی، امیدواری و عزت نفس) و جسمانی صورت بپذیرد. تجارب جهانی در قالب طرح‌ها و برنامه‌های دولتی یا با مجری‌گری سمن‌ها نیز مفید و کارساز بودن اقدامات در جهت توانمندسازی زنان را به نمایش می‌گذارد. از آن جمله می‌توان به فعالیت‌های سمن‌هایی همچون نااریساماتا^۱ در هند^۲؛ بنیاد زنان مانند ما^۳ در کالیفرنیا^۴ و ... اشاره کرد. علاوه بر موارد فوق، از نظر پژوهشی نیز می‌توان پیشنهاداتی را ارائه کرد. برای مثال، با توجه به اینکه

منابع

مازندران). مطالعات اجتماعی - روان-
شناختی زنان (مطالعات زنان)، ۲(۴)، ۱۷۶-
۱۴۹.

[10.22051/JWSPS.2004.1246](https://doi.org/10.22051/JWSPS.2004.1246)

<https://doi.org/>

فرخی، طاهره (۱۳۷۶). نقش زنان در توسعه پایدار: تواناسازی زنان. مرکز اطلاعات علمی، (۱)، ۷۶-۷۹.

بگی، میلاد (۱۴۰۱). نقش طلاق در تغییر ترتیبات زندگی با تأکید بر تمایزات جنسیتی. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۲)، ۱-۲۰.

<https://doi.org/10.22108/srspi.2022.133503.1802>

خانی، فضیله (۱۳۸۳). پی‌آمد مهاجرت انفرادی مردان بر کارکرد زنان در مناطق روستایی (مطالعه موردی روستاهای بندپی شرقی،

³ Women Like Us Foundation

⁴ <https://womenlikeusfoundation.org/>

¹ naarisamata

² <https://www.naarisamata.org>

شوهران در شهر لار. پژوهش‌های راهبردی
مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۳۹)، ۹۷-۱۲۲.
<https://doi.org/10.22108/srsp.2023.136916.1885>

همتی، رضا و گنجی، مریم (۱۳۹۵). مهاجرت انفرادی مردان از روستاها و چالش‌های پیش روی زنان جامانده. توسعه محلی روستایی - شهری (توسعه روستایی)، ۸(۱)، ۱۴-۱۳۹-۱۶۶.
<https://doi.org/10.22059/jrd.2016.61184>

وطن‌خواه نوغانی، آتنا و قاسمی، مریم (۱۳۹۸). واکاوی پیامدهای مهاجرت مردان بر وضعیت زنان جامانده در نواحی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مشهد). زن در توسعه و سیاست، ۱۷(۳)، ۴۱۳-۴۳۸.
<https://doi.org/10.22059/jwdp.2020.270913.1007540>

وطن‌خواه نوغانی، آتنا؛ قاسمی، مریم و جوان، جعفر (۱۳۹۷). شناسایی مهم‌ترین اثرات مهاجرت انفرادی مردان سرپرست خانوار بر زنان روستایی (مورد مطالعه: شهرستان مشهد). پژوهش‌های روستایی، ۹(۱)، ۷۱-۵۸.
<https://doi.org/10.22059/jrur.2018.225183.1048>

Agadjanian, V., & Hayford, S. R. (2018). Men's migration, women's autonomy, and union dissolution in rural Mozambique. *Journal of Family Issues*, 39, 1236-57.
<https://doi.org/10.1177/0192513x17698184>

Bagi, M., (2023). The Role of divorce on changes in living arrangements,

فلاحی، لیلا (۱۳۹۵). نگرش به نقش‌های جنسیتی در نسبت با قومیت و جنسیت. تحقیقات فرهنگی ایران، ۹(۱)، ۵۹-۳۳.

<https://doi.org/10.22035/ijcr.2016.299>

گنجی، مریم (۱۳۹۹). مهاجرت انفرادی مردان از روستاها و چالش‌های پیش روی زنان جامانده. تهران: انتشارات نظری.

لوکاس، دیوید و میر، پاول (۱۳۸۷). درآمدی بر مطالعات جمعیتی. ترجمه حسین محمودیان. تهران: دانشگاه تهران.

محمدپور، احمد (۱۴۰۰). زدروش: زمینه‌های فلسفی و روش‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. تهران: لوگوس.

محمدی، جمال، امجدی، سروه و رایان پور، راضیه (۱۴۰۲). مطالعه کیفی تجارب زیسته زنان تنها-زیست در زندگی پس از طلاق، مجله جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۱۰(۲)، ۱۵۹-۱۷۸.

<https://doi.org/10.22080/ssi.2023.25194.2092>

نوروزی، فاطمه؛ حیدری، آرمان و مختاری، مریم (۱۴۰۱). توصیف پدیدارشناختی تجربه سکشوالیته زنان جامانده از مهاجرت

focusing on gender differentials. *Strategic Research on Social Problems in Iran*, 11(2), 1-20. [In Persian].

<https://doi.org/10.22108/srsp.2022.133503.1802>

Bose, A. (2000). Demography of Himalayan villages: Missing men and lonely

- women. *Economic and Political Weekly*, 35(27), 2361-2363.
<http://dx.doi.org/10.2307/4409463>
- Cagliani, F., Mazzucato, V., & Fourie, E. (2023). Women's social resilience in the context of male out-migration in Dehradun district, India. *Asian and Pacific Migration Journal*, 32(4), 798-820.
<https://doi.org/10.1177/01171968241228303>
- Choithani, Ch. (2020). Gendered livelihoods: Migrating men, left-behind women and household food security in India. *Gender, Place & Culture*, 27(10), 1373-1394.
<https://doi.org/10.1080/0966369X.2019.1681366>
- Effati, M., (2004). The impact of men's seasonal migration on rural women's activities. *Village and Development*, 7(4), 41-84. [In Persian].
- Falahati, L., (2016). Gender role attitude with an emphasis on ethnicity and gender. *Journal of Iranian Cultural Resraech*, 9(1), 33-59. [In Persian].
<https://doi.org/10.22035/ijcr.2016.299>
- Farrokhi, T., (1997). Women's role in sustainable development: Empowering women. *Scientific Information Center*, 1(1), 76-79. [In Persian].
- Fleury, A. (2016). *Understanding women and migration: A literature review*. Working Paper. Washington: The World Bank.
- Ganji, M., (2020). *Men's individual migration from villages and the challenges faced by women left behind*. Tehran: Nazari Publication. [In Persian].
- Ghimire, D. J., William G. A., & Bhandari. P. (2021). Social change, out-migration, and exit from farming in Nepal. *Population and Environment*, 42, 302-24.
<https://doi.org/10.1007/s11111-020-00363-5>
- Gould, W.T.S. & Prothero, R.M. (1975). Space and time in African population mobility, In L.A Kosiniski and R.M. Prothero, *People on the move* (pp. 39-49), Methuen, London.
- Graham, E., Lucy P. J., & Brenda S. A. Yeoh. (2015). Parental migration and the mental health of those who stay behind to care for children in South-East Asia. *Social Science & Medicine*, 132, 225-35.
<https://doi.org/10.1016/j.socscim.2014.10.060>
- Hannaford, D. (2015). Technologies of the spouse: Intimate surveillance in Senegalese transnational marriages. *Global Networks*, 15(1), 43-59.
<https://doi.org/10.1111/glob.12045>
- Hemmati, R., Ganji, M., (2016). Male-only migration from villages and the challenges face by left behind

- women. *Community Development (Rural and Urban)*, 8(1), 139-166. [In Persian].
- Jolly, S., Reeves, H. & Piper N. (2005). *Gender and migration: Overview report*. Brighton: Institute of Development Studies
- Kaur, A. P. (2022). Migration a road to empowerment? Agency, resources, and the left behind women in Punjab, India. *Asian Journal of Women's Studies*. 28(2). 167-185.
<http://dx.doi.org/10.1080/12259276.2022.2052595>
- Khani, f., (2004). The relationship between migration of men and womens decision making on agricultural activities. *Womens Studies*, 2(4), 149-176. [In Persian].
[10.22051/JWSPS.2004.1246](https://doi.org/10.22051/JWSPS.2004.1246)
<https://doi.org/>
- Kim, J. J., Stites, E., Webb, P. et al. The effects of male out-migration on household food security in rural Nepal. *Food Sec.* 11, 719-732 (2019).
<https://doi.org/10.1007/s12571-019-00919-w>
- Koirala, S. (2023). Empowering Absence? Assessing the Impact of Transnational Male Out-Migration on Left behind Wives. *Social Sciences*, 12 (2), 80- 122.
<https://doi.org/10.3390/socsci12020080>
- Lei, L., & Desai, S. (2021). Male out-migration and the health of left-behind wives in India: The roles of remittances, household responsibilities, and autonomy. *Social Science & Medicine*, 280, 113982.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.113982>
- Lindsey, L. L., & Christy, S. (2011). *Gender roles: A sociological perspective*. Pearson Prentice Hall.
- Lucas, D., & Meyer, P., (2008). *Introduction to demography* (Hossein Mahmoodian, Trans.). Tehran: University of Tehran Publication. [In Persian].
- Mahapatro, S. R. (2018). Impact of Labor Migration on Socioeconomic Position of Left-Behind Women in Bihar. *The Indian Journal of Labour Economics*, 61, 701-18
<https://doi.org/10.1007/s41027-019-00156-x>
- Maluleke, G., and Moyer, E. (2024). Fatherhood in Urban South Africa: The Making of the "Poor, Black man" as the Absentee Father in South African Media. In *The palgrave handbook of african men and masculinities* (pp. 955-974). Cham: Springer International Publishing.
- Mkhwanazi, S., Jewkes, R., Sikweyiya, Y., Washington, L., & Gibbs. A. (2024). Young men's experiences of being fathered and absent father's experience: A case study from urban informal settlements in

- South Africa. *Journal of Applied Youth Studies*, 7(3), 273-289.
<http://dx.doi.org/10.1007/s43151-024-00118-1>
- Mohamadi, J., Amjadi, S., Rayanpour, R., (2023). A qualitative study of lived experiences of solo-living women in post-divorce life. *Journal of Sociology of Social Institutions*, 10(21), 159-178. [In Persian].
<https://doi.org/10.22080/ssi.2023.25194.2092>
- Mohammadpour, A. (2021). *Against method: philosophical foundations and practical approaches in qualitative methodology*. Tehran: Logos Publication. [In Persian].
- Nowrouzi, F., Heidari, A., & Mokhtari, M. (2023). Phenomenological exploration of sexuality experienced by females left behind during their husbands' migration in Lar City. *Strategic Research on Social Problems in Iran*, 11(4), 97-122. [In Persian].
<https://doi.org/10.22108/srsp.2023.136916.1885>
- Pandey, R. (2021). Male out-migration from the Himalaya: Implications in gender roles and household food (in) security in the Kaligandaki Basin, Nepal. *Migration and Development*, 10, 313-41.
<http://dx.doi.org/10.1080/21632324.2019.1634313>
- Pribilsky, J. (2004). Aprendemos a convivir: Conjugal relations, co-parenting, and family life among Ecuadorian transnational migrants in New York and the Ecuadorian Andes. *Global Networks*, 4(3), 313-334.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2004.00096.x>
- Radel, C., Schmook, B., McEvoy, J., Mendez, C., & Petrzalka P. (2012). Labour migration and gendered agricultural relations: The feminization of agriculture in the Ejidal sector of Calakmul, Mexico. *Journal of Agrarian Change*, 12(1), 98-119.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2011.00336.x>
- Rajkarnikar, P. J. (2020). Male migration and women's decision-making in Nepal. *Review of Economics of the Household*, 18, 959-82.
<https://doi.org/10.1007/s11150-020-09504-z>
- Rao, N. (2012). Male 'providers' and female 'housewives': A gendered co-performance in rural North India. *Development and Change*, 43(5), 1025-1048.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2012.01789.x>
- Saha, Sh., Goswami, R., & Sujit K. P. (2018). Recursive male out-migration and the consequences at source: A systematic review with special reference to the left-behind women. *Space and Culture, India*, 5(3), 30-53.

- <http://dx.doi.org/10.20896/saci.v5i3.289>
- Scogin Sh. (2024). Is male out-migration associated with women's participation in post-disaster rebuilding? Evidence from Nepal after the 2015 Gorkha earthquake. *Disasters*, 48(1), 37- 51.
- <https://doi.org/10.1111/disa.12596>
- Siegmann, K. A. (2010). Strengthening whom? The role of international migration for women and men in Northwest Pakistan. *Progress in Development Studies*, 10(4), 345-361.
- <http://dx.doi.org/10.1177/146499340901000406>
- Singh, R. (2018). Impact of male out-migration on women left behind: A study of two villages in Uttar Pradesh. *Remittances Review*, 3(1), 75-92.
- <http://dx.doi.org/10.33182/rr.v3i1.427>
- Torres, R. M., and Carte, L. (2016). Migration and development? The gendered costs of migration on Mexico's rural "left behind". *Geographical Review*, 106, 399-420.
- <https://doi.org/10.1111/j.1931-0846.2016.12182.x>
- Ullah, A. AKM. (2017) Male migration and 'left-behind' women: Bane or boon? *Environment and Urbanization Asia*, 8(1), 59-73.
- <http://dx.doi.org/10.1177/0975425316683862>
- Vatankhah Noghani, A., Ghasemi, M., (2019). Examining the implications of men's immigration on left-behind women in rural area (case study: Mashhad County). *Women in Development and Politics*, 17(3), 413-438. [In Persian].
- <https://doi.org/10.22059/jrur.2018.225183.1048>
- Vatankhah Noghani, A., Ghasemi, M., Javan, J., (2018). Identifying the effects migration of male households in rural women (Case Study: Mashhad County). *Journal of Rural Research*, 9(1), 58-71. [In Persian].
- <https://doi.org/10.22059/jwdp.2020.270913.1007540>
- Wu, H., & Ye, J. (2016). Hollow lives: Women left behind in rural China. *Journal of Agrarian Change*, 16, 50-69.
- <https://doi.org/10.1111/joac.12089>
- Yabiku, S. T., Agadjanian, V., & Sevoyan A. (2010). Husbands' labor migration and wives' autonomy, Mozambique 2000-2006. *Population Studies*, 64(3), 293-306.
- <https://doi.org/10.1080/00324728.2010.510200>
- Zelinsky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition, *Geographic Review*, 61 (2), 219- 249.
- <https://doi.org/10.1177/030913259301700205>